

ВІСТНИК

(Nachrichtenblatt
des Bundes
zur Befreiung der Ukraina)

Союза визволення України

Виходить що тижня в неділю.

Річна передплата виносить 15 К., 15 Мар., 3 Дол., 6 рублів,
піврічна 8 К., 3 рублі, квартальна 4 К. 50 сот., 1.75 руб.

Ціна сього числа 40 сот., 15 коп.

Редагує Комітет.

Видає і відповідає за редакцію: Микола Троцький.

Адреса редакції: Wien VIII., Josefstädterstraße 79, II, Tür 19.

Адміністрація: Tür 6. Телефон: 13430. Чек. конто: ч. 107.090.

Менших рукописей і віршів не звертаєть ся; з приводу того не входить ся в ніяку переписку.

IV рік. Ч. 13.

Відень, 25-го марта 1917.

Ч. 143

**Купуйте Памяткову Книжку Союза визволення України —
500 стор. друку. Календарь на 1917 р. 103 ілюстрацій.**

Ціна **2.50 К.**, для австрійських вояків і полонених-земляків **2 К.** На пересилку долучати в обох разях **30 сот**
Оправлений примірник о **1 кор. 20 сот.** дорожше. Замовляти в адміністрації нашої часописи.

Російська революція.

Робітничий комітет революційної аєції під проводом соціалдемократів і поступовий коаліційний думський комітет революційної влади, з якого вийшло тимчасове ліберальне міністерство з радикальною закрускою; тісна звязь петербурзьких революційних центрів з військовим Петербургом, завдяки чому досить легко відбув ся переворот в столиці держави; дуже шкоре, по всьому з гори упляноване лібералами вимушенне від царя зрєкти ся престолу на користь популярного в рядах ліберально-монархічної буржуазії молодшого брата царя Михайла; змушенне великого князя Михайла зі своєї сторони зрєкти ся престолу, зроблене під натиском лівих республіканських елементів; полишенне рішення про форму правління в державі народній волі через скликанне установчих зборів та проголошенне тимчасовим правительством повних політичних свобод і скасування станових, релігійних і національних обмежень — отсе головні моменти дотеперішнього перебігу революції в далекій північній столиці російського царства. Можна думати, що тимчасова революційна власть, упоравшись з царем, якого по останнім вісткам увязнено в Царському Селі, є цілковитим паном ситуації в адміністраційнім центрі держави і в сїм головнім місці можна-б уважати революцію успішною і побідною.

Але недостача всяких певних відомостей з провінції, крім глухих і суперечних газетярських сензацій, як також недостача відомостей про відношенне до петербурзьких подій армії на фронтах і безпосередніх тилах, вкінці поголоски про контрреволюційні розрухи заставляють думати, що удача революції в Петербурзі не є ще наразі удачею в цілій Росії, що контрреволюційний рух дійсно невиключений і революційному правительству в Петербурзі певно доведеть ся ще багато витратити організаційної енергії, щоб піддати під свою владу всю необняту Росію. Задача ся не така легка з огляду на те, що ліберальна буржуазія, яка в центрі держави захопила в свої руки владу, не має великого опертя в широких масах народніх. Над сими масами панують радикальні і соціалістичні елементи, які виставляють свої крайні політичні і соціалні гасла,

поривають за собою народ і утруднюють ліберальній буржуазії утримати рух в рамках своїх ліберальних постулатів. Уже склад міністерства показує, що поважна думська фракція націоналістів, яка має в державі, а спеціально на Україні досить велику силу, здаєть ся, відтягнула ся від дальшої участі в політичнім перевороті. Коли вона й не виступає проти революції, то чим дальше ліві елементи будуть пхати тимчасове правительтво в ліво, тим більше імовірности, що не тільки націоналісти, — не говорячи вже про правих, які, очевидно, не сплять і зовсім безборонно свого оружя не складуть, — але невиключене, що й помірковані, монархічно настроєні поступовці і октябристи можуть відпасти від революційного руху, зглядно революція їх відіпхне від себе.

В сїм лежить дуже велика небезпека. Небезпека тим більша, що сконцентровані на фронті і близько фронту війська, держані в гострійшій дисципліні ніж на далеких тилах, можуть підтримати контрреволюцію. Командуючі генерали сих військ може не так з політичних, як з мілітарних оглядів досі не заявили ся за революцією. Не буде отже нічого дивного, коли й Україна, скована ланцюгами поліційного режиму і заляна військовими залогами, з чужого місцевому населенню елементу, може видати з себе різні шумовини суспільні, які під проводом чорносотенних попів, чиновників і поліції будуть робити погроми над революціонерами і якийсь час маніфєстувати свою вірність цареві.

Але віримо, що спроби реакції привернути старий порядок будуть зломлені, коли провідники революційного робітництва і селянства викажуть необхідну повздержливість і, не резигнующи з своїх ідеалів, з своїх політичних і соціалних змагань, підпорядкують їх в теперішній історичній момент головній задачі — цілковитого заліквідування старого політичного ладу.

Яким способом Україна взяла участь в революції, — невідомо ще. Але якою-б та участь не була, коли революція остаточно побідить, перед Україною відкривають ся великі перспективи національного розвитку. Для того ми витаємо революцію і бажаємо найшкорошого побідного її кінця.

З засідання Державної Думи перед революцією.

Промови Мілюкова, Керенського й Чхеїдзе на однім з передреволюційних засідань Думи цікаві не лише тому, що їх виголосили особи, які грають таку визначну ролу в сучасній російській революції. З сих промов можна бачити, що революція має не випадковий характер, а викликали її неможливі передреволюційні умови російського життя. З них можна бачити, що конфлікт між правительством і навіть поміркованими кадетами досяг найвищій ступінь свого напруження. З другого боку полеміка між промовцями бльоку та представниками лівих партій улекшує зрозуміння тих непорозумінь і конфліктів, які виникають тепер між революційним правительством і робітництвом. З промов послів на останніх засіданнях Думи можна вже бачити, хто є рухаючою і хто є кермуючою силою російської революції. В тих самих промовах виявилось і відношення згаданих провідників революції до війни.

На засіданні Державної Думи 28 лютого н. ст. Мілюков заявив: „Відносини між державною властю та країною се не лише найголовніше, а може єдине питання, від рішення якого залежить рішення і всіх інших питань. Майже кожда сесія починала ся або при новім прем'єрі або при новім міністрі внутрішніх справ. 6-го січня новий міністер дістав від царя рескрипт, яким йому ставило ся в обовязок стати в прості й поважні відносини до законодавчих палат. Очевидно, рескрипт припускає, що відношення попередніх прем'єрів до Думи не було ані простим ані поважним.“ Говорячи про те, що Голіцин не виступив при відкритті Думи з промовою, Мілюков заявив, що він поважає се мовчання більше ніж красномовні промови Горемикіних, Штюрмерів і Трепових. Але воно показує, що Голіцину нема чого сказати Думі. Говорячи про масове призначення реакційних достойників до Державної Ради, Мілюков казав: „Сим руйнується остання можливість того єднання та згідного співробітництва, яке утворило ся протягом війни між двома законодавчими палатами.“

Про цілі війни, зазначені союзниками у відповіді на ноту Вільсона, Мілюков сказав: «Нам треба повитати ту відповідь союзників, під котрою я підписую ся обома руками. Член Державної Думи Чхеїдзе та його закордонні однодумці назвуть жадання союзників імперіалізмом буржуазного правительства та буржуазних партій. Ми називаєм се необхідним фундаментом для основної перебудови міжнародних відносин в розумінню поклику Вільсона до сенату. В часі міжнародного правового організування людськості ми не хочемо мира без перемоги й рішення... Тепер, коли порівняти, що могла-б дати наша нація для спільної перемоги з тим, що дає тепер наше правительство, то чи не обилить ся кровю серце кожного з вас? Країна зєднала ся морально для останнього зусилля в зовнішній борні, а правительство звернуло ся до внутрішньої боротьби в цілях власної самооборони. Вчора можна було на площі перед Думою бачити зразки воєнної диспозиції бою в країні далеко поза фронтом. Між тими жаданнями, які я дістаю у великім числі від народу, нема жадного, яке повторювало ся-б так часто, як домагання: візьміть поліцію на фронт!“»

Говорячи про арешт робітничої групи воєнно-промислового комітету, так мовив Мілюков: „Ся група настільки поміркована, що навіть між меншевиками почав ся рух за те, щоб відкликати її з комітету, бо надто помірковано заступає робітничі інтереси. Коли й такий поміркований робітничий рух, який піддержувала ся група, небезпечний для держави, то положення такої держави дуже зле, а навіть безнадійне. Коли плоди великих народніх жертв можуть загинути в руках невмілого та злочинного уряду, тоді й обива-

телі роблять ся горожанами та заявляють, що рідний край в небезпеці й бажають узяти його долю у власні руки. Ми наближаємо ся до сього моменту.“

Ще гострійше промовляв Керенський, протестуючи не лише проти правительства, а й проти воєнничої політики поступового бльоку.

„Я згоджую ся з Мілюковим, — мовив Керенський, — що ми вступаєм у критичну добу трьохлітніх боїв. Але дозвольте мені не бути оптимістом і показати вам, що те напруження, яке мусить знести цілий народ, може бути значно поважніше, ніж ви гадаєте. Кризу, в котру ми вступаємо, а може вже й вступили, переживає не лише Росія. Вся Европа захлинула ся в крові. Але вислід останнього акту, в котрий вступає кривава трагедія, ще нерішений наперед. Сили вичерпують ся, але вичерпують ся у всіх. Ви мусите поставити перед собою питання, що зробило не лише правительство, але що зробили за сі три роки ви самі, які безупинно проголошували з сеї катедри перемогу за всяку ціну. Чи можете ви сказати, що ви зробили все, що ви направили не лише ентузіазм і патос слів з сеї катедри, але що ви показали також і все напруження політичної волі й діяльності. Чи зуміли ви свідомо взяти на себе особисте ризику в боротьбі з тою старою системою, яка нищить країну?“ (Мілюков з місця: „ми зробили більше ніж ви!“). Керенський заявляє, що він не хоче полемізувати ні з ким, і продовжує: „Коли нам говорять, що у ворогів все більше паде настрій, що ворог вичерпується, то наш обовязок сказати, що й ми вичерпуєм ся і що настрій наших народніх мас паде в безконечній прогресії. Ми переживаєм небувалий розрух, у порівнянню з яким розрух 1613 р. був діточою казкою... Ми дійшли вже до первісного стану, коли кождий боронив всіма можливими засобами кожду схоплену скільки економічних і природних засобів споживи й починає бій за них з своїм сусідом. Невже ви гадаєте, що се сотворить нові джерела ентузіазму, нові спонуки йти за думською більшістю, яка проголошує утопічні гасла здобуття Царгороду, Чехії і т. д. Я гадаю, що в значній мірі поминено вже речинці, щоб скувати з нашої країни організм, який був би здатним виконати геройські вчинки в Європі. Вас єднає з правительством ідея імперіалістичного захоплення, ви спільно з властю будете якісь утопії, прямуйте до якихсь небувалих цілей, не рахуючи ся у ваших деклараціях і вашій діяльності з тим реальним положенням, в яким знаходиться країна. Ми признаємо ся, що в теперішній момент після трьохлітньої війни, коли вичерпані запаси людських і матеріальних багатств країни, наступила пора для підготування зліквідування європейського конфлікту. І ми гадаємо, що сей конфлікт мусить бути зліквідований.“

Подібно-ж промовляв і Чхеїдзе: „При обговоренню харчової справи виникло раптом і инше питання — про мир. До пропозиції центральних держав почати мирні переговори можна було-б поставити ся уважніше, але Державна Дума уважала за низше своєї гідности спиняти ся довше на сій справі й перейшла над нею до денного порядку... Для того, щоб правительство зійшло з сцени, потрібна рішуча боротьба й народній рух, а такий рух може легко перейти в революцію. А чи можете-ж ви отримати революційні перспективи в країні з вашими революційними мріями про Царгород і проливи. Я гадаю, що такого отримання не може бути. Правительство розуміє, що про боротьбу з ним з нашого боку не може бути й мови; воно черпає свою певність у вашій патріотичності й ваших імперіалістичних змаганнях.“

Але хвилі революції піднесли на собі й поміркований „патріотичний“ блок. За промовама в Думі прийшли події поза Думою.

М. Троцький.

Перебіг подій російської революції.

Головними чинниками, що допровадили Росію до революції, були цілковитий розстрій господарського життя та переслідування урядом всіх проявів громадської самодіяльності. Наслідком сього запанувала в державі повна анархія і голод у більших міських центрах. Одною з безпосередніх причин, що прискорила вибух революційних розрухів, було заарештування робітничої групи петербурзького воєннопромислового комітету, приблизно на місяць перед відомими останніми подіями. Від того часу менші й більші розрухи в Петербурзі, Москві, Одесі й інших більших містах на підкладі дорожнечі життя не спинали ся. Дума зійшла ся під гаслом — „або Дума або кабінет Голіцина-Протопопова“. Промови соціалістів і трудовиків у Думі показували вже яскраво, як високо піднесли ся хвилі народного руху; промови провідників поступового блоку зраджували ще надію помирити ся з царським правительством і обмежити ся утворенням самого лише ліберального міністерства. Але події безмежно переросли пляни російських лібералів.

Початком властивої революції були вуличні демонстрації в чертвер 8 марта н. ст., яких поліція та військо вже не могли здушити. В п'ятницю та суботу народ провадив дальший бій з жандармами та військом, які стріляли на демонстрантів. Багато осіб убито й ранено.

В неділю 11 марта значна частина війська перейшла на бік революціонерів, після чого почав ся справжній бій між вірним урядови військом і революціонерами. Цивільні революціонери були також узброєні рушницями та револьверами. Урядове військо зайняло середню частину міста й обстрілювало звідти народ на головних вулицях з рушниць і скоропалів. Революціонери опанували протилежний бік Неви й, не зважаючи на сильне острілювання, прорвали ся через мости на другий беріг ріки. Втрати по обох боках були значні.

В ніч на понеділок відбуло ся тайне засідання Державної Думи, а раннім ранком окремі полки гвардії заявили, що вони хочуть перейти на бік народу. З ними пристали до революційного руху інші полки. Головну управу артилерії зайнято, а її команданта забито. Петро-Павловську кріпость також здобуто, а в'язнів з неї випущено. В цитаделі уміщено головну квартиру революційних сил.

Бої на вулицях продовжували ся і в понеділок і почали затихати, коли десять полків, що склали більшість петербурзької залоги, перейшли на сторону революціонерів. Революціонери зайняли фінляндський двірець і мали таким робом получение з закордоном через Фінляндію в своїх руках. Як доносять з Стокгольму, число жертв революції в Петербурзі виносило до 4000 в убитих і до 7000 в ранених.

Коли в понеділок 12 марта зійшла ся Дума й прочитано царський указ про її відочення, революціонери, як видно з попереднього, були вже панями Петербурга й думські провідники, опираючи ся на революційні сили народу й армії, не послушали царя і не розійшли ся. Голова Думи Родзянко телеграфував до царя, що положення дуже серйозне та в місті панує анархія; довіз харчів і палива цілковито дезорганізований; незадоволення зростає; на вулицях ідуть бої між окремими частинами війська; необхідно таки зараз доручити комусь, що користуєть ся довірем країни, утворити нове правительство. Теж саме телеграфував Родзянко до шефа генерального штабу Алексєєва та до командуючих генералів на фронті, яких він просив ужити свого впливу на царя для піддержання думського рішення.

Віля 1 години пополудні дня 12 марта відділ революційного війська заявив ся в Думі, щоб довідати ся, що має Дума робити. Родзянко повідомив сих представників війська, що провідники окремих партій постановили змінити правительство та що треба всіма засобами піддержувати спокій і порядок. Дума вибрала комітет з 12 членів для заховання порядку. Крайні праві послы не брали участі в с'їм засіданню Думи.

О 2 годині до Думи прийшли нові відділи війська, яких присутні радісно привітали. Воєнну сторожу Думи замінили повстанці. Офіцера старої сторожи ранено на вулиці.

О пів до 6 години революціонери заарештували голову Державної Ради й багатьох міністрів. Голова міністрів Голіцин повідомив телеграфічно, що він уступає. Міжтим революціонери здобули ненависну в'язницю „Крести“ й випустили всіх політичних в'язнів і жінок, що були під слідством, головне бюро „охранки“ зруйнували та спалили цілий архівний матеріал, що відносив ся до політичних організацій і окремих в'язнів. По французьким відомостям з Петербурга нове правительство доручило акти й архиви політичної поліції соціалістичному письменникови Бурцеву.

Увечері в той же понеділок вже ціле військо Петербурга, як сухопутне, так і матроси, перейшло на бік революціонерів. До Петербурга прийшло й військо з Кронштадту та прилучило ся до революції.

Революційний Виконавчий Комітет Думи в складі 12 осіб, назвища яких подаємо на іншій місці, як також назвища членів нового кабінету міністрів, призначеного сим Комітетом, установив командантом військ петербурзької залоги посла до Державної Думи полковника Енгельгардта.

У вівторок дня 13 марта вечером Виконавчий Комітет Думи звернув ся до населення, війська, залізниць і банків з покликком продовжувати спокійно щоденну працю. Сю відозву містимо на іншій місці. Послови Гронському доручив комітет провадити петербурзьке телеграфічне агентство, щоб мати в своїх руках засоби комунікації з світом.

Посли Державної Думи Пепеляєв і Таскін поїхали на розпорядок Виконавчого Комітету Думи до Кронштадту, залога якого поставила ся до розпорядимости Комітету. Пепеляєва іменовано командантом Кронштадту.

В інших містах Росії: Москві, Казані та на Україні: в Харкові й Одесі утворили ся комітети внутрішнього увільнення Росії й зголосили своє приступлення до петербурзького революційного центра. Так само з багатьох інших міст приходили також заяви міських управ і земств про їх прилучення до революційного руху.

Невсюди скасування старого ладу відбувало ся мирно; в багатьох містах зайшли криваві бійки між революціонерами та прихильниками старого уряду. Але противники революції, очевидно, не спромогли ся утворити десь зорганізований протиреволюційний центр і почати серйозну боротьбу з революційним правительством у Петербурзі; принаймні петербурзьке телеграфічне агентство не подало жадних вісток про серйозний опір реакції.

Військо, очевидно, також не показало охоти боронити царя і старого ладу. Визначніші вожди російської армії в головній квартирі та на фронті або признали нове правительство або поставили ся до зміни політичного ладу пасивно й не дали жадної відповіді на запитання Виконавчого Комітету. Зміна політичного ладу в армії стрінула так само мало опору, як і в країні.

Царя, який старав ся втікти з революційного Петербурга до головної квартири, задержано у Пскові й тут нове правительство зажадало від нього, щоб зрік ся престола за себе й за сина на річ свого брата, великого князя Михайла Олександровича. Як доносить англійське телеграфічне бюро Рейтера, й великий князь Николай Николаєвич в порозумінню з шефом генерального штабу Алексєєвим просив царя зректи ся престола й урятувати тим самим Росію від загибелі та дати можливість допровадити війну до щасливого кінця. Окрім того до царя приїхала депутація від Виконавчого Комітету й також порадила йому опустити престіл. Царь вкінці згодив ся на се й підписав свій останній маніфест, текет якого подаємо на іншій місці. Там же подаємо й текет маніфесту про зміну політичного ладу, амнестію та скасування соціальних, релігійних і національних обмежень, з яким нове правительство звернуло ся до народу.

Як доносить американська преса, великий князь Михайло Олександрович в п'ятницю 16 марта відмовив ся всту-

пити на престіл. Але незабаром він змінив у деякій мірі своє рішення і згодився 17 марта тимчасово бути конституційним регентом (правителем) Росії; разом з тим він видав до народу прокламацію, подану нами разом з іншими офіційними документами російської революції, і тут він поставив свою згоду вступити на престіл у залежність від виразно висловленої волі народу.

М. Троцький.

Офіційні комунікати про революцію.

Комунікат про вибух революції в Росії.

Петербурзьке телеграфічне агентство доносить під датою 14 марта:

В Петербурзі вибухла революція. Зложений з 12 членів Думи Виконавчий Комітет має власть у своїх руках.

Усіх міністрів посаджено в тюрму.

Гарнізон столиці, 30.000 люда, злучився з революціонерами.

В четвер (середа?), третього дня революції, привернено лад у столиці.

Посла Енгельгардта іменував Комітет командантом Петербурга.

Перші правительственні діла Виконавчого Комітету Думи.

Петербурзьке телеграфічне агентство доносить під датою 14 марта:

Населення Петербурга, обурене за повну дезорганізацію в транспорті й виживленню, вже від довшого часу було подразнене й виявляло своє невдоволення глухо супроти правительства, що його робило відповідальним за всі терпіння, які зносило.

Правительство, що передбачувало неспокої, взялося за широкі міри, щоб удержати лад. Між іншим поручило розв'язати Державну Раду й Думу. Однак вона постановила 11 марта не послухати царського указу й відбувати далі засідання. Вона утворила зараз Виконавчий Комітет з 12 членів під проводом президента Родзянка. Сей Комітет оголосив себе тимчасовим правительством і видав такий поклик:

„З огляду на тяжке положення і внутрішній неспокій, які завдячуємо політиці старого правительства, Виконавчий Комітет бачить себе приневоленим узяти в свої руки публичний порядок.

В повній свідомості відповідальності ухвалені постанови Комітет висловлює зовсім певну надію, що населення і військо стане йому до помочи в тяжкій задачі сотворити нове правительство, яке пішло-б назустріч бажанням народу й мало-б його довіре“.

Виконавчий Комітет оперся на населення столиці, що взяло участь у революції, та на гарнізоні Петербурга, який в числі більше ніж 30.000 люда цілком злучився з революціонерами, — увязнив усіх міністрів і кинув їх до тюрми.

Дума оголосила кабінет неіснуючим. Сьогодні, третього дня революції, столиця, в котрій лад швидко повертає назад, є в руках Виконавчого Комітету Думи та військ, які підпірають Думу.

Посла Енгельгардта, полковника великого генерального штабу, іменував Комітет командантом Петербурга.

Вчора увечері звернувся Комітет з покличами до населення, до військ, залізниць і банків, в яких завізав їх приступити наново до звичайного життя.

Послови Гронскому повірив Комітет Думи тимчасову управу петербурзького телеграфічного агентства.

Прилучення гарнізону Кронштадту до революції.

Петербурзьке телеграфічне агентство доносить під датою 15 марта:

Посли до Думи Пепеляєв і Таскін удалися сьогодні на приказ Виконавчого Комітету до Кронштадту, гарнізон якого

став до розпорядимости Комітету. Пепеляєва іменовано командантом Кронштадту.

Маніфест революційного правительства до народу.

Петербурзьке телеграфічне агентство доносить під датою 16 марта: Тимчасове правительство оголошує отсю прокламацію:

„Горожане! Тимчасовий Виконавчий Комітет Державної Думи, при підмозі гарнізону й мешканців столиці, цілком тепер зломив шкідливий вплив старого правительства, так, що ось тепер може приступити до сильної організації виконавчої влади.

В сій хвилині іменує Тимчасовий Комітет таких міністрів першого національного кабінету, давніша публична й політична діяльність яких забезпечує їм довіре країни (їх імена наведені на іншій місці).

Нове правительство хоче побудувати свою політику на таких основах: Загальна безпосередня амнеція для всіх осіб, що допустили ся злочинів політичного або релігійного характеру, між іншим також терористичних чинів, військових револьт і злочинів супроти сільсько-господарських законів, далі свобода думки, свобода преси, свобода товариств і зборів, як і право страйку з розширенням сих прав на військові особи в межах, дозволених військовими й технічними відносинами, скасування всіх обмежень, умовлених соціальними, релігійними або національними причинами, безпосереднє поробленне приготовань для скликання установчих зборів, що, оперті на загальним праві голосування, мають установити правительство та прийняти форму правління. Інституцію поліції заступає ся національною міліцією з виборними командантами й підчиненою зарядови самоуправи. Вибори до органів самоуправи відбуваються на підставі загального виборчого права. Військ, що брали участь у революційнім русі, не можна розоружувати, але сконсигувати їх у Петербурзі; скасування всіх обмежень для вояків щодо соціальних прав, які мають інші горожане, однак тільки під умовою строгої військової дисципліни в активній службі.

Тимчасове правительство кладе вагу на те, додаючи, що воно не задумує покористувати ся воєнним станом, аби відсунути переведення вичислених вище реформ“.

Мілюков про причини революції.

Петербурзьке телеграфічне агентство доносить під датою 16 марта:

Міністер заграничних справ Мілюков прийняв у четвер заступників агентур Гаваса, Райтера, Associated Press і „Temps“, яким він заявив: Проблема, яку ми маєм розв'язати, се віднова могутности Росії так, аби вона була в силі здобути остаточну перемогу над ворогом. Великий злочин давнього правительства той, що воно пхнуло країну в цілковиту дезорганізацію й стягнуло на неї тяжкі іспити. Сі відносини могли-б бути мати навіть небезпечний вплив на вислід війни. Зростаюче невдоволення населення спричинило зворот подій. Гнів народу закипів так, що російська революція вимагала майже найкоротшого часу поміж усіма революціями й була найменше кривава. Старе правительство бачило себе зовсім ізольованим. В дійсности ніхто не мав довіри до нього. Останні великі події уможливили народові наново здобути довіре у власну силу. Вони повинні підвищити ентузіазм народу, збільшити національні сили та вкінці уможливити виграти війну.

В останніх днях прикували події в Думі увагу цілої суспільности. Дума була осередком незвичайної моральної сили. Тепер Дума має також матеріальну силу, бо військо стало по її боці. Що години надходять вісти про постійний зріст поширення влади національного заступництва. Нове правительство уважає абсолютною умовою: офіційне зречення царя і тимчасове перейняття управи великим князем Михайлом Олександровичем. Се ухвала, яка, здасть ся, не може змінити ся.

Пізнійше петербурзьке телеграфічне агентство доносить під тою самою датою: Міністер закордонних справ заявляє, що його думки про тимчасову управу великого князя Михайла Олександровича й наслідство престоло великого князя Олексія се його особистий погляд.

Маніфест бувшого царя Миколи II.

Петербурзьке телеграфічне агентство оголошує такий царський маніфест під датою 16 марта:

„Ми з Божої ласки Миколай II, імператор всеросійський, царь польський, великий князь фінляндський і т. д. повідомляємо отсим наших вірних підданих ось про що:

В днях великого бою з внішнім ворогом, що від трьох літ силкується підбити наш рідний край, схотів Бог зіслати на Росію новий іспит. Внутрішні труднощі грозять мати фатальний вплив на кінцевий вислід завзятої війни. Будучина Росії, честь нашої армії, щастє народу й ціла будучина нашого дорогого рідного краю домагають ся за всяку ціну вести війну аж до побідного закінчення. Грізний ворог робить свої останні зусилля і вже недалеко та хвиля, коли наше хоробре військо в порозумінню з нашими славними союзниками поконе кінець кінців ворога.

В сих днях, рішаючих для життя Росії, уважали ми обовязком совісти конче улекшити нашому народови тісне зєдиненнє і організацію всіх його сил, аби швидко побіда стала ділом.

Тому в порозумінню з Державною Думою признали ми за добре зрєкти ся корони російської держави та зложити найвищу власть.

Тому, що ми не хочем розлучити ся з своїм улюбленим сином, передаєм наше наслідство своєму братови, великому князєви Михайлови Олександровичєви, котрого благословимо при його вступленню на престіл російської держави. Ми припоручаєм своєму братови правити в повній згоді з національними заступниками, шанувати законні установи та зложити ненарушливу присягу в імє найбільш улюбленого рідного краю.

Ми закликуєм усіх вірних синів рідного краю сповнити свій святий патріотичний обовязок, дати послух царєви в тяжкій хвилі національних іспитів і бути йому помічниками з заступниками народу повести російську державу шляхом щастя і слави.

Хай Бог береже Росію!“

Пролямація великого князя Михайла.

Ріцавське бюро доносить з Петербурга під датою 17 марта: Великий князь Михайло Олександрович видав отсю пролямацію:

„Воля мого брата наложила на мене тяжку задачу, безприкладно передаючи мені цісарський престіл в часі війни та серед внутрішніх неспокоїв. Одушевлений тою самою думкою, якою перейнятий цілий народ, постановив я прийняти найвищу власть тільки під тою умовою, що се буде воля народу, а народ плебісцитом, висловленим його представниками на установчих зборах, має ухвалити форму правління і новий устрій російської держави. Благаячи благословлення в Найвишого, прошу всіх російських горожан підпорядкувати ся правительству, утвореному з ініціативи Думи, яке має всю власть і авторитет, поки установчі збори, вибрані на підставі загального, безпосереднього, рівного й тайного голосування, не висловлять волі народу про форму правління“.

Нота Мілюкова до представників Росії за границею.

Петербурзьке телеграфічне агентство доносить під датою 16 марта 1917: Російське правительство звернуло ся з отсею телеграмою до своїх заступників за границею:

Оповіднені петербурзьким телеграфічним агентством вістки подали вже вам до відома події останніх днів і упадок старого політичного російського режиму, що сумно роз-

пав ся перед гнівом народу, викликаним його безпорадністю, його надужиттями та його гідним карі непередбаченням. Однодушний гнів, викликаний порядком річей, що саме попав у занепад, серед усіх здорових елементів нації, помітно улекшив і скоротив кризу. Тому, що всі ті елементи зібрали ся з подиву гідним одушевленнем докруги прапора революції, а армія дала їм швидко й успішну поміч, національний рух відніс рішучу побіду по впливі ледви вісьмох днів. На щастє скорє переведеннє дозволило обмежити число жертв до розмірів, нечуваних в літописи переворотів подібної досяглости й такої важности.

Актом, датованим з Пскова 15 марта, царь Микола II зрік ся престоло за себе самого й за великого князя-наслідника престоло Олексія Миколаєвича в користь великого князя Михайла Олександровича. На відомість про сей акт великий князь Михайло Олександрович актом, датованим з Петербурга 16 марта, зрезигнував з свого боку з перейняття найвищої власти аж до тої хвилі, коли установчі збори, утворені на основі загального виборчого права, ухвалять форму правління і нові основні закони Росії. Тим самим актом завізвав великий князь Михайло Олександрович російських горожан піддати ся аж до остаточної заяви національної волі авторитетови тимчасового правительства, утвореного з ініціативи Державної Думи, котре має всю повноту власти.

Про склад тимчасового правительства та його політичну програму переслано повідомленнє заграниці. Правительство, що перебирає власть у хвилі найтяжшої внішньої і внутрішньої кризи, яку Росія пережила в бігу своєї історії, свідоме величезної відповідальности, яка спадає на нього. Воно передовсім заходитиметь ся коло того, щоб зарадити пригноблючим помилкам, які лишила по собі минувшина, щоб забезпечити лад і спокій у краю та щоб укінці приготувати конечні умови, щоб воля суверенної нації могла вільно висловити ся про свою будучу долю.

В області заграничної політики кабінет, в яким мені поручено міністерство закордонних справ, поважатиме міжнародні зобовязання, які перейняв той режим, що впав, і шануватиме слово Росії. Будемо зоставати ся все в старанних зносинах, що лучать нас з іншими заприязненими й союзними націями, й ми маєм довіре, що сі зносини стануть ще щирійші й тривкіїші за нового режиму в Росії, котрий постановив кермувати ся демократичними засадами пошани, належної великим і малим народам, свободою їх розвитку й повним порозуміннем між націями“.

Австрійське телеграфічно-кореспонденційне бюро принесло під датою 19 марта ще отсей уступ з ноти Мілюкова:

„Росія не хотіла війни, яка майже від трьох літ кулає світ у крови. Яко жертва добре обдуманого й дуже скорє приготованого нападу Росія буде далі бороти ся, як давнійше, проти завоєвництва розбишацької раси, котра уроїла собі, що може розтягнути незносну гегемонію над своїми сусідами й накинати Європі двадцятого століття соромне пануваннє пруського мілітаризму. Вірна договорови, який нерозірвано вяже Росію з її славними союзниками, Росія так само, як вони, рішена забезпечити світові за всяку ціну еру миру народів на підставі постійної національної організації, яка запоручувала-б пошануваннє права та справедливости. При їх боці Росія поборюватиме спільного ворога аж до кінця без перестанку й без ослаблення. Правительство, до якого я належу, уживє всієї енергії на приготуваннє побіди й старатиметь ся як найшвидше залобігти помилкам минувшини, що досі могли паралізувати захопленнє і пожертвуваннє російського народу“.

Однодушнє признаннє Виконавчого Комітету Думою.

Петербурзьке телеграфічне агентство доносить під датою 17 марта:

На жаданнє Виконавчого Комітету признала Дума, що аби довести війну до побідного кінця, конче потрібна річ

привернути лад і наново розпочати спільну працю поза фронтом. Однодушно ухвалено признати владу Виконавчого Комітету Думи для всіх справ, що стоять у зв'язи з управою російської держави, аж до скликання законодавчих зборів.

Маніфест тимчасового правління.

Петербурзьке телеграфічне агентство доносить під датою 19 марта: Тимчасове правління видало сьогодні перед полуднем отсей маніфест!

„Горожане! Великого діла довершено сильним розмахом. Російський народ повалив стару форму правління, нова Росія зродила ся з сього державного перевороту, чого не могли осуягнути довгі роки боротьби.

Під напором пробуджених народніх сил акт з 17 жовтня 1906 р. приобіцяв Росії конституційні свободи, яких одначе не переведено в діло. Першу Думу, носійку домагань нації, розв'язано, другу постигла та сама доля. Правління, нездатне здушити волю народу, постановило наново відібрати народови актом з 3 червня 1907 р. частину законодавчих прав, приобіцяних йому. Протягом дальших десятих років забрало правління народови поволі всі права, які він здобув собі, та пхнуло країну наново в пропасть необмеженого, самовільного, чисто бюрократичного правління. Даремні були всі спроби навести правління на шлях розуму. Світова війна, в яку втягнуто рідний край, застала моральний занепад незгідного з народом, байдужого до будучини рідного краю, соромом і злочинами опутаного правління. Геройські зусилля армії, що підлягла під напором страшного безпорядку в середині, й голос народнього заступництва, котре зійшло ся в обличчя національної небезпеки, не були в силі повести давнього царя і його правління на шлях згідного з народом поступовання.

Тому коли Росія бачила себе перед найбільшим нещастем задля протизаконного й фатального ділання її правління, вмів народ узяти владу у свої власні руки. Революційне захоплення народу, свідомого цілої поваги хвилі, й сильна воля Державної Думи сотворили провізоричне правління, котре уважає своїм святым обов'язком сповнити бажання народу й повести країну на ясний шлях вільної горожанської організації. Правління думає, що дух піднеслої любови вітчизни, який виявив народ у боротьбі проти старої форми правління, одушевлятиме також наших хоробрих вояків на полях боїв. З свого боку правління все зробить, що для нього можливе, щоб армію забезпечити всім потрібним, аби вона могла вести війну до побідного кінця. Вірно берегтиме правління всіх союзів, які в'яжуть нас з іншими державами.

Видавши конче потрібні розпорядки для оборони краю проти заграничного ворога, правління уважало своїм найпершим обов'язком під кожним оглядом улекшити народови вислів його волі щодо форми політичного правління і скличе можливо скоро установчі збори на підставі загального виборчого права, причім воно забезпечить хоробрим оборонцям рідного краю їх участь у виборах до парламенту. Установчі збори оголосять також основний закон, який забезпечить країні ненарушливі права рівності й волі.

Під вражінням усієї ваги тяжести політичного гнету, який тяжів на країні та стояв на перешкоді вільним творчим силам народу в часі повних мук років іспитів для народу, уважає тимчасове правління за необхідне ще перед скликанням установчих зборів дати країні зараз сильні законні основи, що забезпечували б політичну волю і рівність, аби всім горожанам улекшити вартість їх духових сил у творчій праці для добра краю.

Правління старатиметь ся також виробити основні закони, що всім горожанам мають забезпечити участь у громадських виборах, які відбудуть ся на підставі загального виборчого права.

В хвилі визволення народу цілий край згадує з побожною вдячністю тих, котрі в боротьбі за свої релігійні й

політичні думки впали жертвою мстивості старого правління, і тимчасове правління з приємністю відкличе назад за заслання і в'язниць усіх тих, що потерпіли за добро країни.

Працюючи над розв'язкою цих питань, тимчасове правління вірить, що воно виконує волю народу й що цілий народ буде поспирати його в його змаганнях забезпечити добро Росії.“

Неспокої серед фльоти.

Петербурзьке телеграфічне агентство доносить під датою 20 марта: Урядовий комунікат про непокої, які зайшли 16 с. м. увечері на кораблях балтійської фльоти, такий:

Одна часть фльоти висловила довіру найвищому командови адміралови Непенінову, а друга частина висловила йому недовіру. В часі неспокоїв убито або зранено часть офіцерів. Тимчасове правління вислало двох послів, що їм по кількох переговорах удало ся наново привернути спокій і спонукати матросів прилучити ся до нового правління. Знову є повний супокій серед фльоти. Нещасливо убито 17 с. м. адмірала Непеніна.

Загальна політична амнеція. Привернення фінляндської конституції.

Петербурзьке телеграфічне агентство доносить під датою 21 марта: Тимчасове правління оповіщує маніфест, який потверджує фінляндську конституцію і розпоряджає її повне примінення. Маніфест дає крім того далекойдучу політичну амнецію і заповідає скликання сойму на найближший час.

Один розпорядок тимчасового правління каже: „Йдучи за непереможними домаганнями національної совісти, розпоряджаємо в ім'я історичної справедливости й на памятку остаточного тріумфу нового правління, яке опираєть ся на праві й волі, загальну політичну амнецію.“

Проф. М. Грушевський про відокремленне Галичини.

В 14709 ч. (з 1 марта) містить „Новое Время“ у відділі „Серед часописей і журналів“ таку нотатку: «Голова наших „Українців“ проф. М. Грушевський подає в „Укр. Живни“ ряд цікавих думок про те, в яке трудне положення поставив його українських братів у Галичині рескрипт Франца Йосифа, що проголосив галицьку автономію: „Для нікого се не тайна, що всю австрійську політику нинішніх провідників галицької України диктувала саме надія вирвати галицьку Україну з власти польської перешкоди, зарекомендувавши галицьких Українців не менше щирими австрійськими патріотами ніж Поляки й увільнивши їх таким робом від підозріння в москвофільстві, яким ті останні оточували їх у високих сферах. Рескрипт з 23 жовтня (ст. ст.), що загрозив віддати галицьких Українців у повну й потомну владу польської аристократії у найтрагічнішу хвилю — страшного зруйнування українського культурного життя Галичини, страшного економічного упадку та страшних жертв у крові, — а все се знову таки головню відбило ся на її українським елементі, — був страшним ударом для того політичного курсу й тяжкою гризобою для українського життя на його західній окраїні. Саме в ту пору, коли всі надії на кращу будучину, на привернення і розвиток свого національного життя галицько-українське населення поклало на піддержку центрального правління, рескрипт оголошував виключення Галичини з складу „країв, заступлених у Державній Раді“, ізоляція під зверхністю місцевої польської „суспільної ерархії“. Українське громадянство Галичини не могло дійсно інакше того прийняти, тільки як погрозу „повного поневолення українського народу Поляками“, як формулувала се одна з депеш“. Дійсно, п. Грушевський має причину поскаржити ся на невдячність Австрії супротив „Українців“. Чи-ж не вони то старали ся показати себе австрофілами — навіть на рахунок їх русько-славянського походження».

Виконавчий революційний комітет Державної Думи й члени революційного міністерства.

Провід революцією опинився в руках нашого „землячка“, председателя Державної Думи Михайла Родзянка, посла з Катеринославщини. Родзянко є потомком старинного козацького роду, родився 1859 р., православний, скінчив пажеський інститут (середню школу), посідав в Катеринославщині великі маєтності, займався господарством і земською діяльністю, належить до октябристів. Через довгий час був председателем Катеринославської губернської земської управи і в 1905 р. за ініціативою проф. Еварицького, з яким живе в приязних відносинах на ґрунті консервування української старовини, розпорядив переклад на українську мову конституційного маніфесту з 17 жовтня та в сотках тисяч примірників поширив його по цілій губернії. Зворот з деяких місцевостей маніфесту з заміткою, що люде його не розуміють по українськи, дав підставу Родзянкови пізніше заявити в Думі, що Українці не потребують своєї мови, бо її не розуміють. Се був єдиний публичний виступ Родзянка в українській справі. У відповідь на сю заяву дістав Родзянко масовий протест населення Катеринославщини. Єдине, що є українського у провідника теперішньої російської революції, се замишування до козацької старовини. В приватнім життю дозволяє собі в парадних випадках покликати на „малоросійські“ звичаї й навіть „малоросійські“ слова вживати. До сучасного українського руху відносить ся негатиивно, але неагресивно. Є типовим „Малоросом“, що приноровлюється ся легко до всяких обставин, до кожної ситуації. Є людиною сильною, творчою, з поступовими завдатками. Рішучий і впертий, як „хахол“. Будучи монархістом по переконанням, не завагався приложити свою міцну руку до скинення не менше упертого царя, коли політичні обставини сприяли сьому. Коли обставини сприятимуть, не завагаєть ся стати на чолі республіканського руху. Отже Родзянко є людиною, здатною пійти за духом часу й, коли українство зробить ся силою, стати добрим Українцем, як тепер є добрим „русским“.

По Родзянкови подають часописи назвище Миколи Чхеїдзе. Є се провідник думської соціалдемократичної фракції, Грузин по національності з Кавказу, православний, родився 1864 р. з заводу журналіст, скінчив 6 гімназійних клас, належить до огненних соціалістичних агітаторів, часто забирає у Думі голос в обороні українського руху, закликаючи український народ до боротьби з істнующим державним ладом поруч з пролетаріятом.

Далі йде досить цікаве назвище Олександра Керенського. Се молодий адвокат з Петербурга. Родився 1881 р., Великорос, православний, скінчив петербурзький університет, послужив з Саратовщини, один з провідників трудової фракції (народних соціалістів). В Думі сам не виступав в українській справі, але його фракція все перша забирала голос у нашій устами голови фракції Дзюбінського й нетільки протестувала проти переслідувань українського руху, але й висловлювала ся за автономією України. Керенський є прекрасним бесідником і добрим правником, в революційнім міністерстві дістав теку міністра судівництва.

З дальших імен, які щось говорять для Українця, стоїть лише назвище Павла Мілюкова. Се дуже популярний провідник російських лібералів або т. зв. партії народної свободи, визначний учений і публіцист, родився 1859 р., православний, Великорос, потомний дворянин, скінчив московський університет, послужив від Петербурга. Є дуже активним оборонцем українського руху, наскільки він не виходить поза межі культурних домагань. Його численні статі й промови в Думі становлять цілу літературу по укра-

їнському питанню. В революційнім міністерстві став міністром заграничних справ. Є дуже войовничим і хотів би зібрати всіх Поляків і Українців при Росії та поширити російське панування на Царгород і морські проливи. З огляду на те, що погляди Мілюкова на українську справу мають тепер, коли він є керманічем заграничної політики Росії, для нас особливе значіння, друкуємо на іншій місці у виїмках його велику промову в Думі, виголошену в лютім 1914 р. при обговоренні інтерпеляції про заборону Шевченкових свят.

Борис Енгельгардт, посол від минської губернії, земельний власник, спенсіонований полковник генерального штабу, родився 1877 р., православний, Великорос. Належить до фракції центра. Його заіменував революційний комітет командантом петербурзької залоги, яка перейшла на сторону революції. В Думі перед війною нічим не визначався. Під час війни звернув на себе увагу одною промовою в Думі з гострою критикою військового проводу.

Олександр Коновалов, великий фабрикант з костромської губернії, звідки й послужив, родився 1875 р., православний, Великорос, скінчив гімназію, в Думі належить до фракції поступовців, був заступником председателя Думи, в революційнім міністерстві дістав портфель міністра торгівлі й промисловости.

Михайло Караулов, козацький офіцер з Терської області, родився 1878 р., православний, Великорос, скінчив петербурзький університет, земельний власник, провідник козацької групи в Державній Думі, під партійним оглядом, незалежний, близький до фракції поступовців.

Іван Дмитрюков, перший секретар Державної Думи, посол від калузької губернії, родився 1871 р., православний, Великорос, скінчив петербурзький університет, (природничо-математичний факультет), земельний власник, належить до фракції октябристів.

Володимир Ржевський, родився 1865 р., православний, дворянин, послужив з московської губернії, скінчив природничо-математичний факультет московського університету, належить до фракції поступовців.

Шидловський з Вороніжчини, один з провідників фракції октябристів.

Микола Некрасов, посол з томської губернії, родився 1879 р., православний, Великорос, скінчив інститут комунікації, публіцист і бувший професор, віцепрезидент Думи, лівий кадет, в революційнім міністерстві дістав портфель міністра комунікації.

Василь Шулгин, родився 1878 р., православний, „тоже Малорос“, дідич з волинської губернії, звідти й послужив, скінчив київський університет, лівий націоналіст, власник часописи „Кієвлянинь“, ворог українського руху.

Отсих дванадцятьох членів Державної Думи становлять тепер в Росії, так сказати-б, верховну власть народу, яка установила тимчасове правительство, в склад якого, крім Керенського, Мілюкова, Коновалова й Некрасова, про яких згадуєть ся вище, увійшли ще такі особи:

Князь Львов, міністер-президент і міністер внутрішніх справ, дуже популярний громадський діяч з Москви, голова Союзу земств, поступовець.

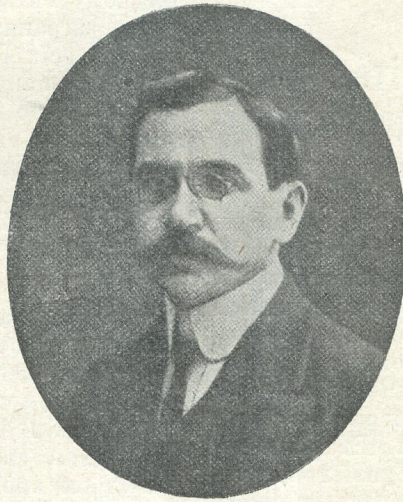
Проф. Мануїлов з Москви, бувший ректор московського університету, зістав міністром просвіти, кадет.

Олександр Гучков, бувший президент третьої Думи, основатель партії октябристів, голова обєднаних воєнно-промислових комітетів, які працюють для війни, дуже енергичний громадський московський діяч, противник всяких автономій, зістав міністром війни й тимчасово міністром фльоти.

Андрій Шінгарьов, петербурзький посол, один з найвизначніших членів кадетської партії, частий референт державного бюджету в Думі, зістав міністром хліборобства.

1.

2.

3.

4.

5.

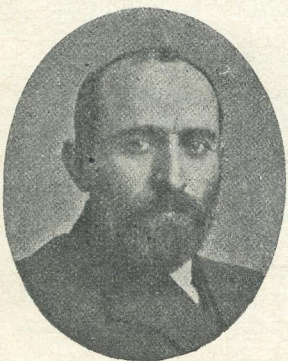
6.

10.

7.

8.

9.

1. *Микола Некрасов (к. д.)*, 2. *Іван Дмитрюков (окт.)*, 3. *Олександр Керенський (труд.)*, 4. *Михайло Караулов (поступ.)*,
5. *Олександр Коновалов (поступ.)*, 6. *Павло Мілоков (к. д.)*, 7. *Володимир Ржевський (поступ.)*, 8. *Микола Чхейдзе (с. д.)*,
9. *Василь Шульмин (лів. нац.)*, 10. *Михайло Родзянко (окт.)*.

Іван Годнев, посол з Казанщини, лівий октябрист, зістав державним контрольором.

Терещенко, київський цукровий король, мільонер, „тоже Малорос“, поступовець, зістав міністром скарбу.

Як видно зі складу революційного комітету, він обіймає всі думські фракції, які творили т. зв. поступовий блок, з додатком трудовиків і соціалдемократів, з ви-

ключенням правих націоналістів. Натомість в склад міністерства ліві націоналісти, с. зн. крайня правий блок, й соціал-демократи, крайня лівиця Думи, не увійшли. Міністерство зложило ся з поступовців, октябристів, кадетів і трудовика, з перевагою кадетів, притім лівих. Кадет зістав також губернатором Фінляндії, є ним петербурзький посол Родічев, популярний громадський діяч і талановитий думський промовець.

Мілюков про українську справу.

(Промова, виголошена в російській Державній Думі, на засіданню з дня 22 лютого 1914 р., в дискусії над інтерпеляцією в справі заборони Шевченкових свят, в скороченню).

„Вп. члени Державної Думи! Спір, який ми тут провадимо, має свій початок не в стінах Державної Думи і кінчить ся очевидно поза її стінами...

„...Українського руху ніхто не видумав; український рух існує і буде існувати, а проба негувати український рух безплідна. Краще, панове, зробимо, коли ближше приглянемо ся тому рухови...

„Київські націоналісти скидають все на одну купу: і признание українського народу особним народом з особою мовою і домагання, щоб сотворено з України автономну одиницю, і накінець знищення єдиної Росії і прилучення України до Австро-Угорщини. Змішавши ті всі три, щодо своєї істоти розбіжно ріжні поняття в одну купу й охрестивши ту мішанину назвою „сепаратизму“, замотують вони безнадійно таку серйозну політичну проблему. Щоб сю проблему рішити, — а рішати її, панове, нам прийдесть ся, — треба передовсім добре розібрати ся в тій політичній мішанині і наново поставити на своє місце все те, що київські націоналісти для своїх цілей безнадійно поплутали“...

„...Такий стан обов'язує нас основнійше приглянути ся політичній позиції людей, котрих крайні праві звать „сепаратистами“, а крайні ліві „москвофілами“? Рішіть, панове, чию роботу будемо робити, коли разом з д. Савенком будемо ослабловати той настрій, котрий тепер — скажу — в часті панує?

„Ті люде, правда, називають себе „автономістами-федералістами“...

„...Я, панове, члени Державної Думи, так далеко не йду. Я вірю в глибоку й повну відкритість вождів руху, котрі розвинули те знамя федерації автономних одиниць. І я їх розумію. Як ви хочете, щоб було инакше, коли все минуле України говорить про автономію? Якже ви хочете, щоб було инакше, коли той термін „федерація“ традиційний для самого руху мало що не від 40-ових років, від Кирило-Методієвського брацтва, а через Драгоманова переходить до нинішнього часу?

„Повторяю, з психологічного боку я розумію тих людей і розумію, чому вони вивішують те знамя. Але я, панове, вірю і в еволюцію політичних програм. Аджеж ви чули тут, як член Думи гр. Капніст зводив увесь український рух до любови до природи й побутової старовини. А предок гр. Капніста в р. 1791 їздив до Берліна й нарікав перед пруським міністром Герцбергом на „тиранства російського правительства“. Він питав, чи можуть Українці числити на протекцію Прусії на випадок їх повстання, як що вони спробують скинути з себе „російське ярмо“. Ось, панове, яка велика еволюція доконала ся і як час змінює багато річей. Від державної зради до повного аполітизму який широкий розмах, яка велика еволюція!

„Та, панове, межі тими двома полюсами є майже ціла гама відтінків і посередніх політичних настроїв. Одним з тих настроїв є той федеративний автономізм, про котрий я напереді говорив. Я зовсім не поділяю змагань автономістів-федералістів* і уважав би здійсненне їх програми для Росії шкідливим і небезпечним ділом. Проте я повинен сказати, що й тут є відтінки і ріжниці в розумінню тої позиції.

„Традиційний термін „федерація“, який жив на протязі 70 літ, не міг зостати ся незмінним, не міг зберегти свого первісного значіння „федерації“ в тім первісним значінню, яке надали йому основники руху...

„Не є то і та „федерація“, про котру говорить тепер наука державного права. Я думаю, що федералісти-автоно-

місти Українці недокладно слідили за розвитком сього терміну. І я гадаю, що дальший розвиток їх політичних формул приведе їх до того, що й термін і поняття „федерації“ мусітимуть вони викинути. Того я сподіваю ся і таке моє бажання.

„Але, панове, висловивши те все, не можу — на всякий випадок — не сконстатувати, що в самім виборі терміну і в самім його пояснюванню довершила ся вже більша часть тої еволюції, останніх результатів котрої ми всі так бажаємо. Я повинен признати, що вже тепер є наслідки тої еволюції...

„Дальше, панове, я не можу не звернути вашої уваги на те, що Українці біжучого моменту, розвиваючи свій автономно-федералістичний ідеал, підчеркують, що ходить їм лише про ідеал, котрий з їх точки погляду здійснить ся в більше чи менше віддаленій будучности. Панове, ніде в цивілізованих краях не переслідують людей за ідеалами, не переслідують за те, що у соціалістів носить типову назву „музики будуччини“.

„А що торкаєть ся дійсности, пригадайте, до чого змагають ті самі сторонники автономно-федералістичного ідеалу в теперішній час? Я прочитаю вам їх просту, офіційну відповідь, заяву, поміщену в „Раді“. Ось та заява: „В імені українського загалу виступали нераз члени Думи й українська преса з категоричними заявами, що наші безпосередні змагання, наша програма мінімум торкаєть ся властиво не основних державних реформ, а переважно теперішньої законодавчої практики, й навіть менше того, торкаєть ся иншого розуміння закону й декотрих адміністративних принципів в краю, заселенім українським населенням. Українізація шкільної освіти на Україні, право української мови в судових і правительственных установах, скасування обмежень українського друкованого слова, уліпшення умов для легального існування українських національних інституцій — ось які домагання ставлять Українці для того, щоб признати заспокоєними найперші й найпекучіші культурно-національні потреби українського народу“.*

„Панове, ті жадання, які я щойно цитував з офіційної української заяви, можуть узнавати радикальними й нездійсненними лише ті, котрі заперечують само існування українського народу й уважають, що самий факт його існування рівняєть ся вже сепаритизмови...

„В означених вище межах ми уважаєм українські змагання справедливими й законними, а боротьбу проти змагань, так висловлених, уважаєм політично небезпечною боротьбою.

„Ми уважаєм, що тісна й вузька формула українського руху, що обмежує українство до побутової старовини, котру дав нам член Думи Капніст, стала вже давно анахронізмом. Член Думи Пуришкевич покликував ся на те, що вже в сорокових роках побутове українофільство перейшло до історії. Я скажу більше: Далеко ранійше 40 років українське питання стало не побутовим, а політичним питанням. Воно стало політичним питанням тоді, як Катерина II заявила — цитую її слова: „Знищимо ту думку, по якій Малороси уважають себе народом, зовсім ріжним від тутешнього (великоруського) народу“. Ми твердимо, що українське питання не перестане бути політичним, не стратить своєї різкості навіть і тоді, коли признавши окремішність народу, ми будем пробувати обмежувати те наше признание домаганням, аби „народність“ була ідентична з „простонародністю“ і щоб українські змагання обмежували ся заспокоєнням простонародного побуту, словом, щоб і мова і література служили, як то говорило ся в декотрих офіційних документах, для „домашнього“ й для „селянського вжитку“. Ми уважаєм, що у праві був той український письменник, котрий сказав, що українському народови треба всього того, чого треба й иншим народам“.

„Д. Савенко хопив ся слів в одній статі „Р'ючи“, де говориво ся, що Шевченко се „символ“. Ага, каже він, зна-

* Підкреслення скрізь від редакції.

* Є се практична програма мінімум українських демократів, яких лівіші елементи обвинувачують в аполітизмі. Ред.

чить, признали! Признали, що в Шевченка шануєте ви не поета, а символ, громадський символ? Так, ми признали, що Шевченко є символом не простого народу, а народної, національної культури. Ось що ми признали. І ви бачите, що для того, щоб се признати, нема потреби говорити про Шевченка яко про „політичного агітатора“, говорити про його політичну ролю.

„Панове, тут є ще одно питання, котре конче дещо треба зачіпати. Коли в третій Державній Думі я говорив про необхідність допустити українську мову до української школи, гр. Бобринський не здержав ся від наївного оклику з місця: „Та, вони-ж не просять!“ Ось, панове, ще один спосіб упростити питання: затикаєте уста народу, а потім говорите, що він не просить, що він мовчить — „мовчить, бо благоденствує“, кажучи словами Шевченка. Ні, панове, український народ не благоденствує і навіть не мовчить більше, а в с'єм випадку, коли мовчить, небезпечно є уважати ту мовчанку знаком згоди.

„Коли тут з сеї катедри роздали ся слова посла Українця та ще председателя Державної Думи (Родзянко), що українському народови непотрібна літературна мова, що він тої мови не розуміє, я з цікавістю ждав, чи почує народ сеї слова і як на їх відізветь ся. Був то свого роду іспит, панове, й український народ тої іспит видержав. Третього дня селяне й робітники чотирьох граничних повітів тої околиці, де живе й працює Родзянко, зібрали 1700 підписів з протестом, відзираючи заяву председателя Державної Думи...

„Ви, панове, повинні одінити значінне того факту, як що пригадаєте, з якими труднощами получені всякі зносини в українськїм селі на ґрунті національних інтересів. Адже звичайне одержуванне української часописи вже рівнозначне з патентом на „неблагонадійність“. Адже існує розпорядок, силою котрого поштові відділи повинні зіставляти списи передплатників українських часописей. Той, хто попав ся на такий спис, ніколи не буде вибраним до громадського уряду. Вистарчило надрукувати в українській часописі, що одна культурна інституція одержує українські часописи, щоб за два дні набігла на ту інституцію поліція і перепроварила ревізію та слідство. (Пуришкевич: запізнала ся, треба було вчаснійше).

„Перед газетою утворюєть ся якийсь панічний страх (гамір з правої сторони, голоси з лівої: прогнати його конче, геть Пуришкевича, звінок предс.). І ось, панове, при таких обставинах газети, не зважаючи на се, таки одержують ся. Одержують ся вони на чужі адреси з чужих місцевостей, а як почта відказуєть ся доручати, то прості люде, котрі хочуть ті газети читати, посилають за ними кожного дня післанців...

„Як що розповсюджуванне газет спинаєть ся сим способом, то книжки переходять легше. Може бути, тут також скажуть, що „не просять“ і книжок. Так, панове, є книжки, яких на Україні „не просять“. Я недавно говорив з одним старим діячем харківського Комітету Грамотности й одержав від нього цікаві цифри. За десять літ своєї діяльности харківський Комітет видав 4,000.000 примірників (московських) книжок. Він розповсюджував ті книжки всякими способами, робив всякі заходи: визначував дешеву ціну, розповсюджував даром, розсилав до інституцій, до кіосків, по базарах, роздавав книгоношам, наймав спеціальних рознощиків книг, словом, уживав усіх заходів. І який же результат? Із всього числа 4,000.000 примірників лише 18 проц. розповсюдило ся по Україні, а 82 проц. ішло на Сибір, в Закавказзі і т. д. А з 18 процент більша часть облугувала не простого читача, але посилала ся до добродійних інституцій або опиняла ся в руках дуже невеличкої верстви сільської аристократії. Що та книжка стояла на полиці, а не читано її, не підносила ні розуму, ні серця, видно з того, що за десять літ розповсюджування тої книжки не заховало ся ніодно письмо від читача. Було то мертве діло або майже мертве діло.

А ось тепер, від тої пори, коли хоч на короткий час знято з української мови кайдани, тепер появляють ся такі книжки, які не мають нічого спільного з політикою, як брошури Чикаленка про сільське господарство, й розповсюджують ся в пів мільона примірників. Народні календарі в українській мові збувають ся в 100.000 примірників. Кобзарь Шевченка розійшов ся в 200.000 примірників. Тяжка для народу книжка... „Історія України“ Грушевського за три роки розійшла ся в 10.000 примірників (Пуришкевич: дуже шкода!).

„Панове, і тої матеріал не пропадає марно. Я міг би вам навести цілу купу відозв з міст; я зібрав ряд писем від читачів з подякою, переповнених найбільше зворушачими висловами: ви відчинили мені очі, ви навчили розуміти себе самого й то, що мене окружає, і т. д. і т. д. Ви бачите, що тут робить ся живе діло; тут дійсно підіймаєть ся народна культура.

„Чи маю говорити, панове, про інші явища, про незвичайно одушевляюче відношенне українського народу до театру, про те, що в лютім, не зважаючи на непривітну погоду, йдуть селяне 45 верств на те, щоб бути присутними на народнім представленні, виставлюванім без участі інтелігенції, а чисто селянською, народньою трупю артистів? Чи потребуєть говорити про те, як скоро розповсюднювали ся знову таки без помочи інтелігенції, ті безчисленні відділи „Просвіти“, проти котрих при любім спільнім діланню правдої части суспільности піднято боротьбу й котрі вже по більшій часті закриті? Чи потребуєть говорити про велике зацікавленне до публичних відчитів для народу, до концертів, до спільних забав, до всього того, що має характер єднання на національнім ґрунті? Чи говорити про те, що нема такої форми єднання, в котру не втикаєть ся-б тої національний елемент? Армія, школа, кооперативи, кожда зустріч для якої будь цілі — все те зараз, безпрочно викликає національну виміну думок, національну реакцію і виховує та зміцняє національне почуттє.

„І так, панове, з прикладів, які я тут навів, бачите, що український рух глибоко демократичний, що він поступає в народі, а в теперішні часи й ведеть ся вже самим народом. І тому саме його вже спинити не можна. Але роздрознити його й обернути його проти нас можливо, і можливо дуже легко. Наша адміністрація успішно допинає сього. Я розповім вам замість маси осібних випадків, котрі я міг би навести, одну анекдоту. На різдвяній ялинці ужито для окраси хоруговки двох красок, синьої і жовтої. Показуєть ся, що ті хоруговки є признакою „сепаратизму“. І ось на маленьких „сепаратистів“, нестарших 12 літ, напала поліція, зірвала ті хоруговки з ялинки й почала перешукувати у „сепаратистів“ кишені. А ті маленькі діточки займали ся тим, що ховали „революційні“ фляги для себе за свої курточки й приносили їх святочно до дому, уважаючи, що тим вони великий патріотичний подвиг роблять. Панове, ось як виховуєть ся український патріотизм при спільнім діланню поліції. (Оплески з лівої сторони).

Отже, панове, питання зводить ся до осьього: рух існує, спинити ви його не можете, змінити його зміслу також не можете. Питанне в тім, чи ви хочете бачити в тім рухови союзника, чи ворога? А то буде залежати від того, чи рух той побачить у вас союзників, чи ворогів. Панове, сепаратистичного руху ще нема на Україні, а як що є його початки, то вони дуже слабкі. Та його можна виховати, можна розвинути. І правдиві вихованці, правдиві „сепаратисти“, котрі дійсно ділають на користь Австрії, то д. Савенко і його політичні товариші. (З лівої сторони оплески й голоси: браво).

„Я, панове, говорив про се питання нераз. Колиб ви мені не повірили, то може повірите чужинцєви. У мене в руках книжка Стида, що недавно вийшла, бувшого кореспондента „Times-a“ у Відні, котрий зіставив дуже цінну й цікаву працю про „Габсбурьську монархію“. В тій праці, котра чужа й далека від теперішніх наших спорів,

між иншим говорить Стид про те, як ведуться спори в справі заложення українського університету у Львові. Він говорить, що „австрійське правительство не звертало уваги на домагання Українців, поки не прийшло йому на думку, що університет міг би стати могутнім притягачем осередком для 25,000,000 Українців з Росії і міг би поширити серед російських Українців австрійський вплив“. І ось, коли австрійське правительство зрозуміло велике значінне українського культурного осередка в межах Австрії, то сам цісар вплинув звісним способом на господарів того краю, на господарів Галичини, Поляків. І почалися ті довгі переговори між Поляками й Українцями, та спеціальна „угода“, те польсько-українське порозумінне, в результаті котрого, може бути, Українці й одержать коли небудь український університет у Львові. Але коли? Про се має також і пан Стид свою думку. Він каже нам: „Коли відносини між Росією і Австрією поліпшаться, Українцям прийде довго чекати на свій університет.“ „Хіба тільки, — додає він, — коли Росія оберне те оружжя против Австрії, засновуючи український університет у Києві“.

„Панове, ви бачите, як чужинець, котрому чужі наші відносини, інстиктивно стає на вірну й правильну дорогу, котрої ви не хочете бачити. Коли ми вам говорим про український університет, то яке відношення до того культурного інституту тих, що навіть про звичайну народню школу нічого не хочуть чути? А всеж, панове, перед вами тут дійсна спроба. І ми не повинні обмежувати себе вгадуванням будуччини тому, що ми вже маєм увесь той матеріял, котрого нам потрібно до заключень.“

„Панове, коли почався українсько-галицький рух, ворожий Росії? Пригадайте той початок. То правдоподібно були 60-ті роки. Пригадайте собі тепер, чому український рух перенісся в межі Австрії? А австрійські Українці були в той час, в 60-х роках, безперечно менше культурні ніж російські. Головний літературний і громадський рух ішов у нас. І ось у нас положено йому перешкоди. Той самий Валуєв, котрого так вихваляв член Думи Пуришкевич, заявив категорично: „української мови нема, не було й не буде“. Варто йому було заявити се, щоб зараз таки почати творення української літературної й наукової мови за границю Росії і щоб зараз досягнуто важні постійні результати. Далше, панове, чи довго тривав той розцвіт української літератури й української публіцистики, котра заспокоювала і Росію, тому, що львівські видання обходили кордон і ширилися в більшій кількості в Росії, чи довго тривав той розцвіт?

„До 1906 року. Вистарчило у нас зняти кайдани, вистарчило у нас дозволити на журнали, газети й книжки, а як моментально інтерес до львівських видань цілковито, якби рукою відняв. Він зовсім устав. Львівські видання страждали всякий збут тому, що появилися місцеві книжки й газети. Про те, який овоч видало те коротко триваюче увільнення від перешкод, я вам щойно говорив. А тепер, панове, в біжучім моменті, коли ми знову вертаєм до привичок з передреформових часів, до 1906 року? Тепер, коли ми відймаємо Українцям останню надію на те, що їх положення бодай дещо поправять ся в межах Росії? Тепер, коли Українці починають голосно говорити, що всяка надія на Росію є утопією і що їм застається лише шукати рятунку в сепаратизмі? Тепер, коли повстає ось таке відношення до українства, — які ми бачимо результати? Ми бачимо, як зроджується наново настрої сепаратизму... Я скажу вам: Бійтеся його! Коли ви будете продовжувати свою політику, сепаратисти будуть числитися не на одиниці й не на десятки, а на сотні, тисячі, мільйони...“

Політичний огляд.

В Пруссії прийшло до неприязного зіткнення між палатою панів і палатою послів. Щоб улегчити послам сповнюванню їх посольських обовязків, палата послів ухвалила закон про посольські діти, себто посольську платню. Палата панів відкинула сей закон, а свою відмовну ухвалу пояснила тим, що закон про посольські діти зміцнить значінне і вплив парламентаризму в Пруссії, — палата-ж панів є проти такого зміцнення.

У відповіді на се національно-ліберальна група послів внесла в палаті послів пропозицію основної зміни детеперішнього складу палати панів. Пропозиція домагається, щоб, правда, й на далі полишити монархові право покликування членів палати панів, але щоб монарх вибирав членів, заслужених для розвитку культури, промислу й громадської господарки, та споміж міських радних більших міст і т. д., натомість щоб усунути з палати панів тих членів, котрі належать там на основі родових, станових і маєткових привилеїв, иншими словами: очистити палату панів з представників аристократії, а впровадити до неї представників міщанства й інтелігенції.

За такою реформою заявили ся побіч націонал-лібералів ще й отсі партії: поступовці, центрум, вільно-консервативні й соціалдемократи.

В нарадах, які розвели ся над сям пропозицією, забрав голос також канцлер німецької держави Бетман-Гольвеї, що рівночасно є і президентом пруської ради міністрів, і став відкрито по стороні палати послів проти палати панів.

При сій нагоді виголосив знаменну промову, котрій належить ся більша увага тому, що ся промова витичує шляхи, якими хоче йти німецьке державне правительтво у внутрішній державній політиці.

На самім ветуці промови канцлер підніс з подякою і признанням ті знамениті услуги, які німецький Райхстаг (державний парламент), вибраний загальним і рівним голосуванням, приніс німецькій державі в часі теперішньої війни. Супроти того критика Райхстагу, на яку дозволила собі пруська палата панів (зложена з пруських юнкрів, аристократичних власників великої земельної посілости), безосновна й нічим неусправедливлена.

Далше висловив канцлер ось які замітні політичні думки: „Біда такому державному політикуви, що не розуміє познач часу. Головна позначка се те, що по війні не буде можна у внутрішній політиці навіязати до того, що було перед війною. Сильну політику можна вести тільки тоді, як політичні права загалу народу у всіх верствах, в його широких масах — уможливають тим широким масам раде співробітництво в державних справах. Сього вимагає будучність німецького народу й то не через демократичні теорії, але з примусового положення, щоб Німеччина могла вдержатися ся, щоб німецький народ міг жити.“

„Політичний досвід, придбаний в сій війні, мусить допровадити й певно допровадить до основного перестрою внутрішнього політичного життя. Німецьке правительтво переведе ряд реформ наперекір всім тим, що не бачуть, чого домагаються змінені життєві обставини, й противлять ся демократичним реформам.“

„Кождий добрий Німець мусить бажати, щоб по стільки жертвах виріє з воєнного лихоліття сильний, молодий відроджений німецький народ, — а се можливо досягнути тільки через основні демократичні реформи. Виграти теперішню війну можемо тільки при найбільшій напруженню мужеської сили, до видобуття сеї сили належить правда й тому я висловив отсе ту правду, яку мусить бачити й відчувати кождий добрий політик“.

До сих думок німецького канцлера годі не додати уваги, що для нас, переконаних демократів, вони ані нові, ані незвичайні. Не було б нічого замітного, якби такі думки висловлював свідомий демократ, — незвичайне тут саме те, що Бетман-Гольвеї, по своїм політичним поглядам і пе-

реконанням—аристократичний юнкер, і в покликаній промові говорить не те, що пливе йому з серця, але те, до чого додумався його великий розум на основі того, що докруги бачить і що диктує йому політичний розум. Значить, демократичні реформи придуть не тому, що Бетман їх бажає, а тому, що розвиток життя пре до щораз ширшої демократизації, що широка загальна демократизація стала ся внутрішньою konieczністю сучасної держави.

Тільки — щоб се все бачити й розуміти, треба мати ясне політичне око й добрий політичний розум. На жаль не про всіх політиків можна се сказати. Противно, є великі гурти політиків, що з сучасної війни й витворених нею обставин рішучо не вчать ся нічого! До того роду політиків належать в першій ряді австрійсько-німецькі послы, згуртовані в Німецько-національній Союзі. Вони уложили собі тісну й глупу формулку про „передумови скликання австрійського парламенту“ й повторяють її, як катаринка давно переспівану мелодію.

Найважнішою реформою, якої домагається політичне, суспільне й економічне життя австрійської монархії — на їх плиткий погляд — є заведення німецької державної мови, поділ Чехії на округи й відокремлення Галичини!

На їх думку Австрія така щаслива, такий знаменитий має устрій під політичним, соціальним і економічним поглядом, що до спасення треба їй тільки тих трьох річей, видуманих німецькими шовіністичними націоналістами, а все інше може ждати! Може й парламент бути нечинний, бо тих трьох річей він не ухвалить, не знайде ся до сього потрібна більшість, а більше — Австрійцям нічого не потрібно! Повинні бути раді й вдоволені, що найбільший парламентарний клуб — се саме славний Німецько-національний Союз!

В одній сусідній державі переводять ся нагло кольосальні реформи, друга сусідня держава заповідає устами свого канцлера далекойдучі, в глибину суспільности сягаючі реформи, а Німецько-національний Союз також щось говорить про „нові порядки“ в Австрії, але ці нові порядки в його програмі вичерпують ся відомими „передумовами“ і ані кроку дальше!

Саме на днях відбула управа Німецько-національного Союзу засідання і ще раз ухвалила, що при своїм домаганні „новоупорядкування“ Австрії стоїть однодушно й непохитно та що вперед мусить прийти се „новоупорядкування“, а аж опісля скликання парламенту!

Дня 17 марта відбуло ся в Празі повне засідання Союзу чеських парламентарних послів, на котрім ухвалено, що „фінансові, господарські й політичні обставини в Австрії домагають ся безпоровочного скликання парламенту“, дальше, що „чесько-німецький спір можна залагодити тільки дорогою взаємного порозуміння і обосторонньої угоди, що всяка одностороння розв'язка спірних між Чехами й Німцями питань доведе тільки до шкідливих для національного мира наслідків і відповідальними за се будуть ті, котрі такої односторонньої розв'язки домагають ся.“ Вкінці чеський Союз висловлює домагання полекші пресової цензури, щоб можна свобідно обговорювати ті політичні, суспільні й господарські справи, котрі мусять прийти під наради парламенту та сим способом підготувати в публичній опінії ґрунт для праці парламенту. Ніхто не стане нас підозрівати в якихось симпатіях до Союзу чеських парламентарних послів, противно, політика чеських міщанських парламентарів усе була нам чужа, дуже часто суперечна з нашими політичними змаганнями, нераз нам ворожа, але порівнюючи становище німецького Союзу зі становищем чеського, мусимо ствердити, що сим разом чеський Союз проявляє далеко більше зрозуміння для політичних, фінансових, господарських і т. д. інтересів народніх має Австрії, а тим самим і для державних інтересів монархії, ніж німецький Союз.

На місяць март заповіджено зізд соціалдемократії по чвірного порозуміння. Одначе сей зізд відложено, бо не можна було доручити запросин польській, сербській і румунській партії; управи фінляндської, австралійської і новозеландської партій нічого не відповіли на запросини; португальська партія заявила, що наразі не є в силі вислати своїх делегатів на зізд; італійська партія відмовила ся від участі в зізді; споміж трьох робітничих організацій Англії дві відмовили ся, а третя піднесла свої сумніви щодо потреби й корисности зізду, також обидві фракції російської партії виступили з такими застереженнями, що поставили великий знак запитання над доцільністю зізду. Супроти того французькі ініціатори воліли відложити зізд на неозначений час ніж наразити ся на небажаний вислід і — компромітацію. Знаємо, що французька партія займає найбільше воєнне становище, як же партії інших народів сяк чи так від зізду викрутили ся, — то се знак, що нема у них особливої охоти йти стежками французьких товаришів.

Держави порозуміння, а зокрема Англія, намагають ся перекопати своїх горожан, а потім і цілий світ, що загострена боротьба підводними суднами нестрашна порозумінню, бо не потрапить ані припинити мореплавства, ані завдати рішачий удар пануванню Англії на морі. І хоча як старають вмовити се в світ, все-таки час від часу відізвуть ся і у них щирий голос тривоги. І ось міністер Чемберлен виголосив недавно публичну промову, в якій на основі вірного рахунку ствердив, що се рішучо неможлива річ кораблями, що тепер будують ся, заступити й вирівняти страти, спричинені підводними суднами. Противно, ці страти ростуть скорим ходом з дня на день і Англії не зостає ся нічого иншого, як обмежити мореплаву, коли не хоче, щоб з часом ціла її торговельна флота опинила ся на дні моря. Також італійські міністри мусять уживати щораз темніших красок, аби хоч вчасти вірно змалювати положення, в якій найшла ся італійська торговельна флота наслідком загострення підводної боротьби. Вплив сеї боротьби на доставу збіжа до країв порозуміння обчислюють часописі порозуміння, що в сім випадку радше обмешують ніж прибільшують грозу положення, тим способом, що Франції нестане 40 мільонів метричних сотнарів збіжа, Італії 25 мільонів, Англії 25 мільонів. Ясно, що ці цифри такі високі, що навіть серед найбільшої ошадности й господарности годі буде сим державам вийти на кінець.

В тісній звязи з наслідками загостреної боротьби підводними суднами стоїть упадок міністерства Бріана у Франції. Через припинення дотеперішньої мореплави виявляє ся на кождім кроці грізна нестача конечних життєвих засобів, особливо по великих містах. Проти міністерства Бріана піднесено важкі закиди задля того, що всі комунікаційні засоби так лихо роблять свою службу, що не можуть доставити містам потрібних засобів і через те по містах є голод і нестача. Міністерство Бріана не почувало ся на силах зарадити лихови й уступило. Ся міністеріяльна криза представляє ся поважніше ніж звичайні міністеріяльні кризи, а саме тому, що спричинила її нестача конечних життєвих засобів, яка вже тепер так сильно даєт ся в знаки яко наслідок загостреної боротьби підводними суднами.

Північно-західна Україна.

2. Історична минувшина.*)

Як з огляду на морфологічно-тектонічну будову та зверхній вигляд північно-західна Україна становить певну цілість, так само і в історичній минувшині вона займала окреме становище серед українських земель. Почнім від Несторового огляду племен, з котрих потому зложила ся Київська держава. На Полісі, по обох боках Припяти, бачимо Дреговичів (від дрегва-багно, болото). Етнографічна приналежність цього племені неясна. З огляду на те, що нині Полісе тільки західною частию (Пинциною) ціле належить до українських земель, а на схід від Пинська етнографічна границя від Білорусів іде менш-більш по річці Припяти, учені ріжно рішають справу. Одні уважають давніх Дреговичів Білорусами й бачуть у теперішнім стані пізнійшу українізацію частини Поліся, інші навпаки. По обох боках горішнього й середнього Буга сиділи Дуліби, про котрих згадує народній переказ ще з часів, коли над ними знущали ся Авари, отже з VI-го століття. Вони заселили теперішню Холмщину, північно-східну Галичину (басейн горішнього Буга) й західну частину Волині. Східна границя їхньої колонізації близько неозначена, але ріжні дані вказують на те, що згаданий попереду хребет Волинської плити між Стиром і Горинню був границею між Дулібами та їхніми сусідами на сході, Деревлянами. Невиясненим зостає ся також питання, як далеко на північ сягали оселі Дулібів; чи охоплювали вони й Берестейщину та Підляше, чи між ними та Дреговичами було ще яке українське плем'я.

Інтересно, що вже в IX віці, рівночасно з початком Київської держави, існувала на Волині держава, основою котрої була дулібська територія, а осередком город Волинь, при устю Гучви до Буга. На се, крім арабського письменника Масуді, вказує й саме імя Волинян, котре як державне витиснуло стару назву Дулібів (подібно, як назва Русь витиснула назву Полян) та назва Волині для території, що й досі при ній зостала ся. По початковій літописі (Нестора) найстаршим центром Дулібів, ще перед Волинню, було місто Бужськ над горішнім Бугом в теперішній Галичині. Опіраючися на свідостві Масуді, котрий каже, що Волинянам підлягали ще інші славянські (українські) племена, можна припустити, що й велика частина східної Галичини належала до тої прастарої Волинської держави.

Загалом в тих найдавніших часах північне Покарпатте стоїть у тісній звязі з волинськими землями, зостаючи в залежності від них. Між містами старинної Волині згадує ся також Червень, що лежав на лівім боці Буга, в теперішній холмській губернії. І коли в X віці в літописі зустрічаємо ся з територіальною назвою „Червенські Города“, де до тих же „Червенських Городів“ причислює ся й Перемишль, то маємо повне право висловити здогад, що в той час Забуже й Підкарпатська Україна, тобто теперішня Холмщина й східна Галичина, творили спільний політичний організм, осередком котрого був Червень.

В часі найбільшого розросту Київської держави, в другій половині X віку, північно-західна Україна підпадає під зверхню власть київських князів. Дреговицьке Полісе вже коло 950 р. належить до Русі. Дуліби ще за князя Олега виступають учасниками в поході на Грецію, але як „толковики“, тобто як автономне плем'я. Завоював їх разом із „Червенськими Городами“ князь Володимир у своїм поході на захід в 981 р., а два роки пізніше похід на Ятвягів вказує, що границя Русі розширилася на північній заході поза етнографічну українську територію. Та безпосередня злука тих земель з Київщиною недовго тривала. Володимир ще за свого життя посадив свого сина Бориса у Володимирі Волинським і се місто відтепер на місце давніх городів (Бужська, Волині й Червня) стає новим осередком. Коли потім Борис перейшов князувати у Ростов,

у Володимирі осів його брат Всеволод. Таким чином Волинь, Забуже й Галичина становлять в той час окрему землю, окремий княжий наділ. Іншого Володимирового сина, Святослава, бачимо в Турові яко володаря дреговицьких земель. Літописні згадки про Турівське князівство вичисляють городи: Бересть, Дорогичин, Чортторийськ, Клечеськ, Случеськ і Городно (в теперішнім пинським повіті, між Стиром і Случею) як приналежні до цього князівства. Виходить, що крім Поліся Турівський наділ охоплював ще й Підляше та північну смугу теперішньої волинської губернії.

Прилучуючи „Червенські Города“ й північно-західну Україну до своєї держави, Володимир Волинський взяв під увагу окремішність тих земель при переводженню церковної організації. Із восьми єпископських єпархій, котрі заснував, дві припадають на західно-українські землі. Церковним осередком для Поліся і Підляша являє ся єпископство в Турові; володимирсько-волинська єпархія обіймає крім Волині також і цілу територію „Червенських Городів“, тобто Холмщину й Галичину. Нетільки політичні, але й церковно-адміністративні звязи вязали в тих давніх часах Галичину та Забуже (Холмщину) з Волинню в одну спільну цілість.

Протягом XI віку північно-західна Україна переходить доволі бурливі часи. Експанзивна політика молодого польського держави за Болеслава Хороброго вперше простягає руку по ті землі і в 1018 р. Забуже враз з Галичиною переходить під панування Польщі. Та вже 12 літ пізніше відбирає їх київський князь Ярослав Мудрий. По короткім володінню Ростислава Володимировича в Галичині й Ігоря Ярославича на Волині обидві ті землі приходять під безпосереднє панування київських князів, а потім, в 1078 р., стають окремішнім наділом Ізяславового сина Ярополка. Ярополк придбав собі ще й Пинсько-Турівську область і таким чином ціла північно-західна Україна (Волинь, Холмщина, Полісе й Підляше) враз з Галичиною утворили спільний державний організм. Правда, поки-що не на довго. Ярополкови приходило ся зводити боротьби з ріжними претендентами, його вбили в 1087 р., а держава розпала ся. Галичину забрали Ростиславичі, сини Ростислава Володимировича, Волинь Давид Ізяславич, Берестейщину, Полісе і Погорине знову прилучено до Київського наділу. Отсе розмежування, затверджене потім на з'їзді в Любечі, устояло ся доволі довго. Турово-Пинщина числить ся київською волостю аж до смерти Юрія Мономаховича (1157 р.), так само і Берестейщина. Погорине щойно коло 1180 р. вертає назад до Волині і стає частиною Луцького князівства, а Галичина зостає в руках Ростиславичів аж по самий кінець XII століття. Інтересно, що згаданий нами хребет Волинської плити стає на довгий час політичною границею між властивою, західною Волинею і Київщиною. Притім західна Волинь розпадає ся на два князівства: Володимирське, котре в середині XII віку відзискує Берестейщину (Підляше), й Луцьке. Галицька земля під Ростиславичами відокремлює ся від Волині також і під церковно-адміністративним оглядом: між р. 1141 та 1165 повстає окреме галицьке єпископство, галицька єпархія.

Смерть Володимира II, сина Ярослава Осмомисла, в 1199 р., останнього потомка родини Ростиславичів, принесла нові великі політичні переміни в західно-українських землях. Споміж багатьох претендентів на галицький княжий стіл висуває ся на перший плян Роман Мстиславич, володимирсько-волинський князь, незвичайно талановита й енергічна людина, одна з найбільше геройських постатей нашої князівської доби. Він і захоплює Галич в свої руки та знову звязує Галичину з Волинню. Своїми знаменитими походами на Київ, Половців, Литву та своєю вмілою політикою став зверхником цілої України на захід від Дніпра та зробив Галич загальноукраїнським політичним осередком. Правда, по його смерті його сини, Данило й Василько, мусіли довгою боротьбою наново здобувати панування у Галичі, але се їм вкінці вдало ся. Міжтим в роках 1220—1225 вимирають володарі дрібних князівств на Волині, останнього, Олександра Бельзького, Данило проганяє та відзискує вкінці ще й Дорогичинську область. Та-

*) Література. Грушевський, Історія України-Русі т. I—VII. Pelesz, Geschichte der Union, т. I—II. С. М. Каретниковъ, Холмская губернія. С. М. Каретниковъ, Волынская губернія. Д. Н. Чихачевъ, Къ образованию Холмской губерніи. Докладъ Государственной Думѣ. Россія, полное геогр. описаніе нашего отечества, подъ редакціей В. П. Семенова.

ким чином зібрав Данило (його брат Василько грав при ній політично підрядну роллю й фактично не мав свого окремого наділу) у своїх руках цілу Волинь, Подляшє, Забуже й Галичину. Полісе, що в 1157 р. відокремило ся від Київщини, ділиться під кінець XII віку на кілька дрібних князівств, при чім роллю головного престольного города не грає вже Турів, а дальше на захід положений Пинськ. Загрожені з одного боку київськими князями, а з другого Литвою, поліські (турово-пинські) князі входять у тісний союз з волинськими, а потім, в XIII віці, зовсім підпадають під могутній політичний вплив Галицько-Володимирської держави та сходять на підручників Данила. Галицько-Володимирська держава Романовичів знов об'єднує західно-українські землі в одно політичне тіло, як се було в IX, X та деякий час і в XI віці, тільки осередком того державного організму являється вже не Володимир Волинський, а ніяке инше волинське місто, як досі було, а Галич, потім Львів.

Великий напад Монголів у 1241 р. поруивував державу Данила, але не знищив її самостійности. Все-ж-таки мав важні політичні наслідки. Стративши Подніпрянщину й велику частину Дніпрового Пониззя і не маючи, з огляду на татарську перемогу, виглядів на займанщини на сході, Данило звертає головну увагу на північ. Він підіймає походи в литовські землі, заганяє ся аж під Новогрудок, здобуває Городно на Німані (1252 р.) і примушує литовського великого князя Мендовга віддати свою доньку за його сина Шварна та наділити Романа, иншого сина Данила, землями коло Новогрудка та Слонома. Потім по смерті Мендовга Шварно засів — правда, тільки на короткий час — на литовським великокняжім престолі. В звязі з тим новим напрямом експанзії прийшло ся Данилові пересунути й свою столицю, осередок держави, більше на північ. В тій думці заснував Львів, надавши містови назву в честь свого найстаршого сина Льва, але потому звернув більшу увагу на Забуже. При устю ріки Угорки до Буга збудував Угровськ і, бажаючи його зробити своєю столицею, заснував тут же єпископську катедру. Та незабаром змінив свій намір в користь сусіднього Холму, положенне котрого було куди користініше. В 50-х роках XIII століття з великою дбайливістю розширює і укріплює сю оселю, засновану ним ще десь коло 1237 р., призиває сюди купців і ремісників: Німців, Українців і Поляків, переносить сюди єпископську катедру з Угровська. Холм стає улюбленим місцем побуту князя Данила, його справжньою столицею. Але з упадком північних плявів, північної політики він втрачає своє значінне і наслідники Данила резидують здебільша у Львові.

Політичне об'єднання північно-західної України з Галичиною тривало безперервно аж до вимертя Романовичів 1340 р. Короткий епізод окремого князювання Василькового сина Володимира та його наслідника Метислава Даниловича на Волині (1270—1300) не може входити в рахубу, бо, не дивлячи ся на ті особисті дізгармонії, між ними й галицьким князем Львом існувала тісна політична звязь. Консолідація всіх західно-українських земель виявила ся ще й на церковнім полі. З упадком Києва й переходом сього міста під татарську зверхність київський митрополит Кирило став залюбки перебувати в північно-східних землях: Чернигові, Рязані й Володимирі над Клязмою. Його наслідник, Максим, в 1299 р. переселив ся зовсім на постійно у Володимир над Клязмою, тодішній політичний осередок великоруських земель. Се викликало невдоволенне в українських землях і спонукало галицького князя Льва добивати ся у царгородського патріярха заснування окремої митрополії для західної України. По довгих переговорах в 1303 р. грамотами цесаря Андроніка та патріярха Атанасія засновано митрополію в Галичі. Тій митрополії підчинено єпископські епархії: володимирсько-волинську, перемисську (засновану коло 1220 р.), холмську, лудцьку й турівсько-пинську. Таким чином північно-західна Україна й Галичина були звязані не тільки політичним, але й церковно-адміністративним узлом.

Вимерте Романовичів принесло важні перемини. Першим безпосереднім наслідком сього було, що західна Україна стала

предметом боротьби між двома найближшими сусідами, Литвою і Польщею. Галицькі бояри покликали на престіл литовського князя Любарта Гедиміновича, але проти нього виступив польський король Казимир Великий і за підмогою угорського короля Людвика Великого намагав ся забрати собі спадщину по Романовичах. Підмогу Людвика приєднав собі Казимир умовою, що Галицьку землю задержить тільки як доживотте, а по його смерті вона перейде до Угорщини. Перша частина війни покінчила ся перемирем в 1352 р. на основі поділу спадщини між обидві воюючі сторони: Казимир дістав Галичину, волинські землі враз з Белзчиною і Забужем (Холмщиною) zostали при Любарті. Підляшє (дорогичинсько-берестейські волости) й Полісе (Турово-Пинщина) ще передтим перейшли під пануванне Литви. Але така розвизка не вдовольняла ані Литви ані Польщі. Казимир намагав ся захопити ще й Волинь, Любарт відобрати Галичину. Почали ся нові напади й походи, котрі покінчили ся аж 1377 р. тим, що Забуже враз з Белзчиною відійшли до Галичини. Міжтим в 1370 р. умер Казимир Великий і Людвик став також і польським королем. Виконуючи умову, заключену з Казимиром, відділив Галичину від Польщі та зразу передав її яко угорське ленно в управу Володиславови, опольському князеві (1372—8), а потім зовсім прилучив до Угорщини, насаджуючи там угорські залоги й урядників. Та не на довго. Користаючи зі замішань, що повстали на Угорщині по смерті Людвика, польська королева Ядвига силою зайняла Галичину та прилучила її до Польщі 1387 р. Таким чином західна Україна утратила свою державну самостійність і стала добычею заборних сусідів. Згадати треба, що протягом XIV віку крім Волині, Підляшя й Поліся і всі инші українські землі, Поділе, Подіпррове і Чернигівщина, перейшли під пануванне Литви.

Установлена в 1377 р. литовсько-польська границя розривала західну Україну на дві часті: польську й литовську. Вона йшла лінійо річки Володави, західної притоки Буга, переходила на східний беріг Буга, йшла більш-менш по лінії теперішньої границі між городненською і волинською губернією і захоплювала дрібний кусень границі теперішньої минської губернії. Далі завертала до довшньої ріки Турії, йшла по Турії аж під Ковель, потім завертала назад до Буга, досягаючи його між Дубенкою і Городлом. Низше Сокаля знову лишала Буг і, йдучи вихилася попри Броди, Залізці під Збараж, відповідала менш-більш теперішній австрійсько-російській границі. Таким чином північна Холмщина (теперішні повіти володавський, більський і константинівський) під назвою Берестейщини zostала ся при Литві, міжтим коли північна частина теперішнього ковельського й північно-західна частина володимирського повіту волинської губернії перейшли під Польщу. Забужансько-волинські області злучила Польща з Галичиною в одну адміністративну цілість під назвою Руського воєводства.

Зразу українські землі переходили під литовське пануванне без ніякого супротивлення. В українських наділах, по давніх удільних городах, осідали литовські князьки, члени пануючої литовської великокняжчої родини. Так Володимирсько-Лудцька земля перейшла по смерті Любарта на його сина Хведора; Поділе було в руках иншого Хведора, останнього з Корятівчів; в Пинщині князував Василь Михайлович, перший брат Ягайла; в Чорторійську Василь Константинович, Ягайлів братанич. Вони управляли землями подібно, як перед ними Руриковичі, „не нарушуючи старини та не уводячи новизни“. Тому пануванне дрібних литовських династій можна ще до деякої міри уважати продовженням самостійного українського державного життя. Щойно централістична політика великого князя Витовда спровадила зміну. Витовд став об'єднувати литовську державу, усуваючи з українських земель обласних князів. Хведір Любартович мусів в 1393 р. уступити з волинського стола; рік пізніше Витовд прогнав Хведора Корятівча з Поділя. Зостали ся тільки зовсім дрібні князівства, як Пинське, Чорторійське, Більське, Острозьке — більше в характері великих земельних маєностей ніж державних організмів. Останнім проблеском автономно-державного життя для західної України було князуванне Свигайла, найменшого брата Ягайла, котрий як відшкодуван-

не за свої права на литовський великокняжий престіл дістав Волинь і Турово-Пинцину немов окремий княжий наділ. Тими землями володів Свигригайло від 1440 р. аж до своєї смерті 1452 р.

Вкупі з централізацією став Витовд і його наслідники на литовський великокняжий престіл заводили управу на польський лад, попираючи всюди католиків та усуваючи православних Українців. Сей новий політичний курс викликав серед українських вельможів невдоволення і спонукав їх до невдалих спроб визволення України при помочи московських князів. Все-ж-таки положення українських земель під Литвою було корисніше ніж Галичини, Белзчини, Холмщини й західного Поділля (по річку Мурахову)*, котрі, віддані під безпосереднє польське панування, терпіли безмілосердний релігійний і національний гнет. Тому змагання польських королів і польського правительства скувати литовські та польські землі в одно політичне тіло, в одну суцільну державу, зустрічалися з однодушним спротивом цілого українського громадянства. Та сила й хитрість перемогли. Люблинська унія 1659 р. була рішучим ударом перш усього для українського населення і проти нього головно була вимірена. Вона постановляла, що всі українські землі відділюються від литовської держави й переходять під безпосередню управу Польщі. Лінія Сокаль—Броди—Збараж—Хмельниця—Мурава стратила значіння державної границі і спала до значіння тільки адміністративної межі, що відділювала Руське воєводство від Волинського й Брацлавського. Границя між Волинським і Київським воєводствами йшла по Горині та Случі. Підляше у вузлі, адміністративним, значінням, себто Дорогичинську й Більську округи, прилучено також до Польщі як Підляське воєводство. Тільки т. зв. Берестейське воєводство (Берестейська округа й Пинцина) зосталося й надалі при Литві.

Зібравши майже всі українські землі в своїх руках, Польща стала вести свою екстермінаційну політику ще з більшою, ніж досі, безоглядністю. В Галичині та злученій з нею Надбужанщині латинізація і польонізація зробили вже значні поступи. Ціле колись таке могутнє галицьке боярство пропало протягом XIV й XV в.: частина пала жертвою конфіскації майна й зубожіла, інші перейшли на католицьку віру та спольщилися. Зісталася тільки дрібна шляхта, а поруч з нею міщанство та сфера маса закріпощених, політично безправних мужиків. В ті часи почуття національної окремішності й ціле українське національне життя проявлялося в православній вірі та церкві — тому всі зусилля польського правительства були звернені на те, щоб сию церкву здавити. Від половини XV в. галицька митрополія зоставалася необсаджена, а управу православної церкви захопив львівський католицький архієпископ. Православне міщанство виключено від усякої участі в міській самоуправі, а православній шляхті замкнено доступ до вищих державних урядів. Та саме отей яркі насильства згуртували українське громадянство до самооборони. По більших західно-українських містах: Красноставі, Берестю, Замостю, Луцьку, Володимирі Волинським, Крем'янці, Холмі, Білій і багатьох інших повстають церковні брацтва, що підіймають завзяту боротьбу за права православної церкви й української народності. Між тими брацтвами особливо визначилася львівська Ставропігія, котра стала осередком національного українського життя для цілої західної України й находила підпору серед православних вельможів на Волині (князів Острозьких), поки ті самі не покатоличилися і не спольщилися ся. По люблинській унії польське правительство придумало новий удар. Бачучи, що безпосереднє насаджування католицтва стрічає серед ширших мас населення рішучий опір, задумало повести діло через місток, котрий мав би улегчити перехід з православ'я до католицтва. Тим містком мала бути церковна унія. Ріжними способами вдалося приєднати для сеї думки частину української церковної єрархії і в жовтні 1596 р. на соборі в Берестю проголошено злуку української православної церкви з католицькою і підчинено її під власть римського папи. До унії, крім

* Західне Поділля забрала Польща по смерті Витовда 1431 р. В 1434 р. перевела новий адміністративний поділ українських земель. Руське воєводство поділено на п'ять земель: Сянціцьку, Перемиську, Галицьку, Львівську й Холмську; західне Поділля утворило окреме воєводство. Белзьку землю зорганізовано в 1461 р. як третє українське воєводство.

київського митрополита Рогози, пристали тільки єпископи з північно-західної України: володимирський Потій, луцький Терлецький, холмський Зборівський і турівсько-пинський Пелчицький. Обидва галицькі єпископи, львівський* Балабан і перемиський Кошигетинський, зостали вірні православній церкві.

Берестейська унія подала притоку до нових насильств над православним українським населенням. Українське громадянство не признало унії й єпископи-уніяти опинилися в ролі пастирів без овець. Почалася нова, ще безмілосердніша боротьба, бо польський король і ціле польське правительство проголосили, що про справу віри мають рішати єпископи, а низше духовенство та світські люде повинні на сліпо йти за ними. За тим пішло насильне навертання православних, усування опірних священників з приходів, відбирання церков і церковних маєтків і передавання уніятським єпископам та їхнім помічникам. Се все можна було перше всього й особливо сильно відчутти на західній Україні, бо на східній власть польського правительства була слаба. Особливою ревністю в ширенню унії визначився Потій. Він відобрав православним у Берестю братську школу й перемінив її на уніятську, у Вільні захопив Троїцький монастир і заснував при нім уніятську колегію й уніятський монаший орден Василіян, у Володимирі Волинським заснував уніятську школу при Успенському соборі і т. ин. В обороні православної церкви стали брацтва, міщане, низше духовенство, дрібна шляхта й козаки. Під охороною козаків єрусалимський патріярх Теофан відновив в 1620 р. українську православну єрархію, висвятив у Києві нового митрополита, Іова Борецького, й шість єпископів: перемиського володимирсько-волинського, луцького, холмського, пинського й половецького (того останнього для Білої Русі). Однак шойно митрополитови Петрови Могилі вдалося добити ся офіційного признання православної єрархії з боку польського короля та правительства. Договором з 30 жовтня 1632 р., заключеним в часі безкоролів'я по смерті Жигмонта III з королевичем Володиславом, признано православним і уніятам по чотирьох єпископства. За православними мали зостати ся єпархії: луцька, львівська, перемиська й одна на Білій Русі; за уніятами: володимирсько-волинська, холмська, пинська й витебська (на Білій Русі). Притім забезпечено в договорі, що юрисдикція владиків має означити ся добровільною приналежністю; хто не схоче бути під уніятським владикою, піддасть ся під власть найближшого православного — й навпаки. Сей постановою мала забезпечувати іновірців в так поділених єпархіях перед релігійною пропагандою. Але сеї постанови не додержали. Давні переслідування не тільки не щезли, але стали ще дужші. Вони звернули ся в першій лінії проти низшого православного духовенства й проти церковних брацтв, котрі завзято держали ся віри предків. Опірних духовних далі усувано з приходів, брацтвам відбирано церкви й силою примушувано, приймати унію. Ігумен монастиря св. Симеона в Берестю, Атанас Філіпович, потерпів навіть мученичу смерть в обороні своєї церкви (1648 р.). З церковних брацтв найдовше ставили опір унії холмське, замістське, люблинське й більське — вони пристали до нової віри шойно в 90-их роках XVII ст. В той час унія вже закріпилася у Володимирщині, Холмщині й Пинщині й се заохотило польське правительство до змагань, розширити її на дальші українські області. Знову переведено діло через вищу духовну єрархію. Намовами й обіцянками вдалося в роках 1691—1711 приєднати ще трьох єпископів, перемиського, львівського й луцького, до прийняття унії, а слідом за тим пішли в хід всі згадувані вже способи насильства проти низшого духовенства та світських. Таким чином протягом XVII і XVIII віку цілу західну Україну переведено на унію. Собор уніятського духовенства в Замостю, котрий радив під проводом панського нунція Грімальді від 26 серпня до 17 вересня 1720 р., завершив організацію уніятської церкви в західно-українських землях. Далі на схід поза Горинь і Смотрич, на Київщину й Брацлавщину, унія — крім спорадичних випадків — не поспіла поширити ся.

(Далі буде).

Миرون Кордуба.

* Галицьку митрополію відновлено в 1539 р. як єпископію і заразом єпископи стали резидувати у Львові.

Бібліографія.

Др. Осип Назарук. Над Золотою Липою. В таборах Українських Січових Стрільців. Бібліотека Української Воєвої Управи. Ч. 2. 1917. Другий наклад. Стор. 104.

Зміст: I. До фронту над Золотою Липою. II. Чотири кілометри від бойової лінії. III. В таборі I-го курія У. С. С. IV. В таборі II-го курія У. С. С. V. Як I-ий курінь У. С. С. опускав свій табор. VI. На прощанне берегів Золотої Липи.

Зміст праці нашого співробітника відомий нашим Читачам з „Вістника“ минулого року. Се дуже старанне видання, багато й гарно ілюстроване, задовольить смак найвибагливішого європейського читача.

Юрій Рудницький. Підручник до науки німецької мови. Видавництво Товариства „Провіта“ у Львові, 1916. Стор. 239. Ціна 3 кор. 50 сот.

Календарик для Січових Стрільців і Жовнів-Українців. 1917. Виданне „Українського Жіночого Комітету помочи для ранених“ у Відні. Стор. 136. Ціна 1 кор.

Зміст: Олена Левицька. На переломі літ; Календарна часть; Юра. Новорічний поклик (вірш); Андрій Бабюк. „Воля або смерть!“ О. Кобець. Українським Січовим Стрільцям (вірш) з редакційною статейкою про У. С. С.; Уляна Кравченко. В зимовий вечір; О. Галичанка. З наших щоденних мандрівок; Юра. Восна іділля. Сирота (вірші); Орися Величківна. Іван Франко; Тео Д. Розмова (вірш); Володимир Гнатюк. Війна і народня поезія; Олена Залізняка. Дещо з діяльності українських жінок; Листи з часів війни; Листи жовнів до „Жіночого Комітету“; Інформаційна частина. Безпретенсійний і в данім разі симпатичний зміст календарика прикрашений численними знімками з життя і подвигів У. С. С. й діяльності жіноцтва.

Tadeusz Karniłowicz. O Stanisławie Witkiewiczu. (Елемент боротьби в творчості й діяльності Віткевича; його відносини до штуки й життя, оцінка етичних вартостей, погляд на проблеми національного життя в Польщі, на здійснення ідеї польського вояцтва). Краків, 1916. Стор. 62.

З сеї гарної книжечки про незвичайно оригінального Поляка, написаної з сердечним і заслуженим теплом про великого артиста, виймаємо уривок з поглядами Віткевича на українсько-польські відносини: „Поділена механічно, Польща (історична, Ред.) розпала се тепер дійсно. Її історичний простір, котрий під іменем Корони, Литви й України видавав се одноцільною, нероздільною територією, над якою панувала, яку в нероздільну цілість спюювала ідея польської держави, надаючи їй однакове призначенне, її простір розділив се тепер на зовсім ріжні території, заселені ріжними, а навіть ворожими народами. Під малою верствою польської або спольщеної шляхти удержав се на Литві й Україні литовський і український народ, що наслідком суспільних умов не брав участі в політичнім життю польської держави, не робив унії й лишив се поза впливом польської культури в чистім стані свого етнічного походження. Сей литовський і український народ прийшов сьогодні до національної свідомости, до поняття власного незалежного рідного краю і, не признаючи правно-політичних актів, що втілили його колись до польської держави, не признаючи традиції, що плине з спільного довгими віками життя і обовязків, які випливають відсе, — руйнує, сим разом уже на правду, той польський устрій, що привічував Матейці як основний елемент його ідеї рідного краю. Народи, які борять се під спільними прапорами в Грунвальді, які присягають на сі прапори в люблинській унії, розходять се кінець кінців. Напруга їх національних сил напружає се зовсім і безповоротно відперти польське море від його етнографічних меж і скинути з себе все те, що творить який небудь слід польського панування і впливів польської культури. Тепер давня Польща розпадає се на правду й цілий зміст її існування стає тільки легендою минувшини, — не життем, не будучиною. Думка Матейки, блукаючи по історичнім просторі Польщі,

не могла-б з давньою силою переконання почувати се в себе, входячи в межі Литви й України. Там уже тепер є хто инший, котрий стереже тих просторів яко виключно і неподільно своєї власности, бажаючи для себе того, чого ми бажемо для нас. І права тих народів до самостійного, незалежного існування безоглядні, вищі від того, що люде називають історичними правами, які все є насилою або насилою удержують се. Житте се найбільше право існування одиниць і народів. Тому злочином і глупотою було-б хотіти яким небудь способом протиділати здійсненню, до останніх консеквенцій, того пориву Литви й України до незалежного життя, до існування не тільки під власним іменем, але по власнім національнім змістї й на власну відповідальність“ (стор. 40—42).

Скільки Поляків піде за розумним голосом свого великого мислителя? Поки-що не чути про таких справедливих Поляків.

Виходить що дня рано. **Діло.** Видає: Вид. Спіл. „Діло“.

Редакція й Адміністрація: Львів, Ринок, ч. 10. —

Експедиція: вул. Руська, ч. 1.

Начальний редактор: др. Василь Панейко.

Передплата

	в Австро-Угорщині,	за границею.	у Львові
місячно	2-70 К		2-40 К
чвертьрічно	8.— ”		7.— ”
піврічно	16.— ”	22 К	14.— ”
цілорічно	32.— ”	44 ”	28.— ”

Зміна адреси 50 сот. Ціна примірника у Львові 10 сот., поза Львовом 12 сот., на зайнятих територіях 5 коп.

„СВОБОДА“.

Ілюстрована політична, просвітна й господарська часопись.

Виходить що тижня в суботу.

Редагує др. Степан Баран.

Передплата: в Австро-Угорщині річно 8 К, піврічно 4 К, чвертьрічно 2 К. За границею річно: в Німеччині 6 марок, у Росії 5 рублів, в Америці 3 долари.

Адреса Редакції й Адміністрації:
Свобода, Львів, Ринок, ч. 10, II. пов.

Українське Слово.

Політична, економічно-суспільна й літературна часопись

ВИХОДИТЬ ЩО ДНЯ РАНО КРІМ ПОНЕДІЛКА

Видає й відповідає за редакцію: др. Сидір Голубович.

Адреса редакції, адміністрації й експедиції:
Львів, Руська, 3.

Умови передплати:

У Львові:	У краю і держав:
На рік К 24.—	На рік К 32.—
На півроку „ 12.—	На півроку „ 16.—
На чверть року „ 6.—	На чверть року „ 8.—
На місяць „ 2,40	На місяць „ 2,70

Ціна примірника 10 сот., поза Львовом 12 с.

Зміст: Російська революція. — М. Троцький. 1. З засідання Державної Думи перед революцією. 2. Перебіг подій рос. революції. — Офіційні комунікати про революцію. — Проф. М. Грушевський про відокремленне Галичини. — Виконавчий революційний комітет Державної Думи й члени революційного міністерства. — Мілюков про українську справу. — В. Т. Політичний огляд. — Мирон Кордуба. Північно-західна Україна. 2. Історична минувшина. — Бібліографія.

Відповідає за редакцію: Микола Троцький.
З друкарні Адольфа Гольцгаузена у Відні.